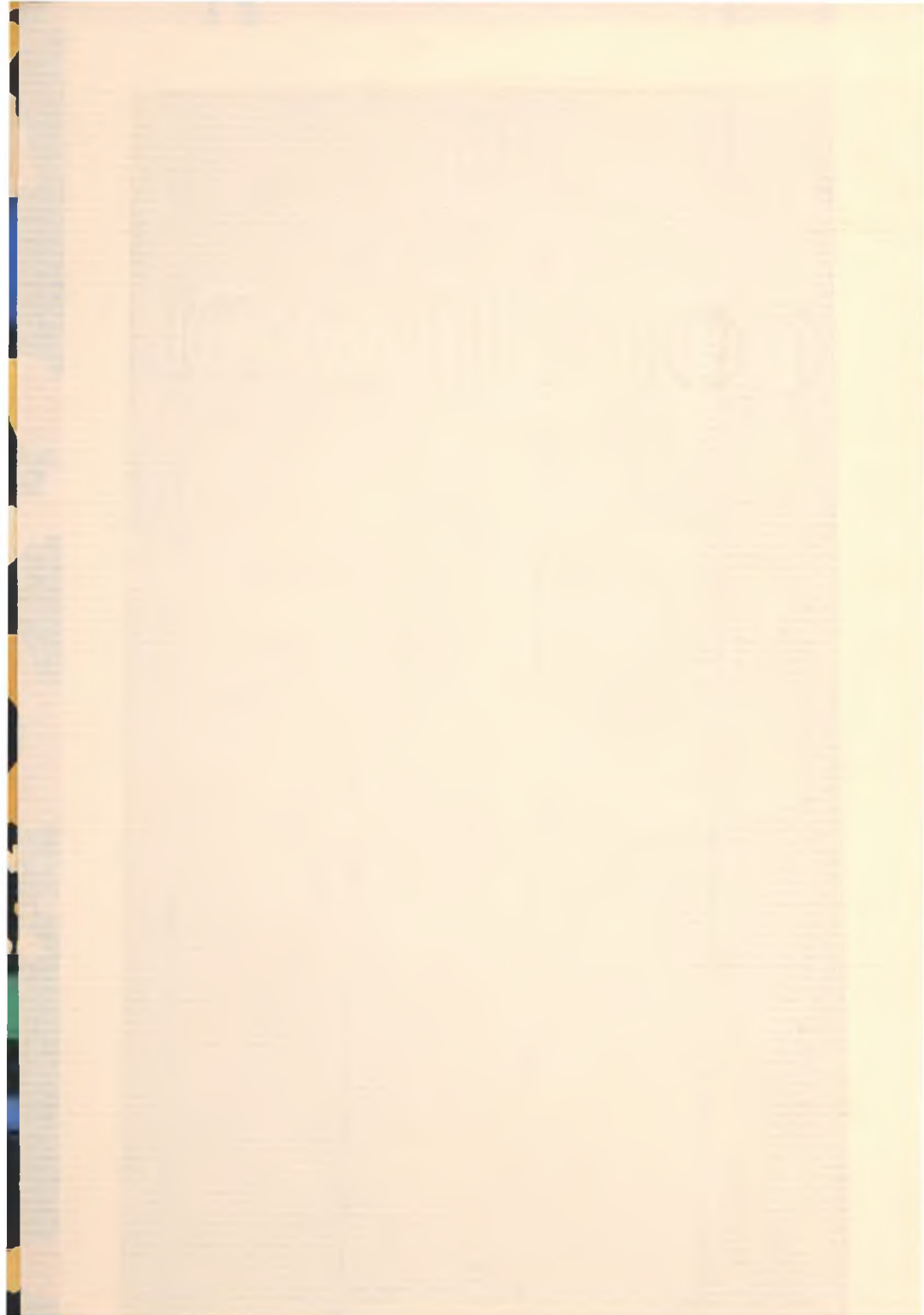

L'Hospital de Santa Caterina

NARCÍS CASTELLS
NARCÍS PUIGDEVALL
FRANCESC REIXACH

**L'Hospital
de Santa
Caterina**

L'Hospital de Santa Caterina

per

Narcís Castells
Narcís Puigdevall
Francesc Reixach

Diputació de Girona

Dades catalogàfiques:

CASTELLS, Narcís
L'Hospital de Santa Caterina
ISBN 84-86812-16-X
I. PUIGDEVAL, Narcís II. REIXACH, Francesc
III. Girona. Diputació Provincial IV. Títol
1. Hospital de Santa Caterina (Girona) – Girona
2. Hospitals – Girona
362.11 (467.1Gi Girona) (091)

Edició: DIPUTACIÓ DE GIRONA
Unitat de Publicacions

Disseny gràfic: MAGDA PUJOLÀS
Plaça Major, 12, 2n. 2a
Tel. 26 98 15
17800 Olot

Assessorament lingüístic: SEGIMON SIBINA
Lorenzana, 33, 1r, 1a
Tel. 21 21 33
17002 Girona

Fotocomposició: ROGER
Av. dels Pirineus, 17, baixos, int. 1a
Tel. 50 99 21
17600 Figueres

Impressió: DALMAU CARLES, PLA, S.A.
Joan Maragall, 34
Tel. 20 37 50
17002 Girona

© Pels textos: Narcís Castells, Narcís Puigdevall, Francesc Reixach, 1989.

© Per les fotografies: Josep Maria Oliveras, 1989.

Drets exclusius d'aquesta edició (incloent-hi el disseny de la coberta):
Diputació de Girona, Unitat de Publicacions, pujada de Sant Martí, 5
Telèfon 20 57 00 – Fax 20 80 88 – 17004 Girona.

Primera edició: desembre de 1989

ISBN: 84-86812-16-X

Diposit legal: GI-1.904/89

Coberta: Interpretació d'un fragment de l'arrambador de l'hospital, per MARIA PERELLÓ

No es permet la reproducció total o parcial d'aquest llibre, ni el recull en un sistema informàtic, ni la transmissió en qualsevol forma o per qualsevol mitjà, ja sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per registre o per altres mètodes, sense el permís previ i per escrit dels titulars del copyright i de l'editora.

L'edició d'aquest llibre ha comptat amb la col·laboració de l'INSTITUT D'ASSISTÈNCIA SANITÀRIA (IAS).

ÍNDIX

Presentació de Josep Arnau	7
L'Hospital de Santa Caterina, per Narcís CASTELLS i Narcís PUIGDEVALL	11
La farmàcia antiga de l'Hospital de Santa Caterina, per Francesc REIXACH	65

Sigles de les notes

ACG: Arxiu de la Catedral de Girona.

ADPG: Arxiu de la Diputació de Girona.

AMG: Arxiu Municipal de Girona.

PRESENTACIÓ

L'Hospital de Santa Caterina és en certa manera el dipositari de la història hospitalària gironina, el punt de confluència de les trajectòries dels altres tres centres d'acolliment i guariment que han existit a la ciutat. L'Hospital de Pedret en depèn directament ja a finals del segle XVI o a principis del XVII. El de la Seu hi és agregat cap a mitjan segle XVIII. L'Hospital Nou és el primer Hospital de Santa Caterina, que va ser enderrocat el 1654 i fundat de bell nou en el lloc que ocupa actualment.

Per això, hem cregut necessari recuperar la història de l'hospital, ordenar-ne i agençar-ne el ric arxiu, catalogar-lo i posar-lo a l'abast dels investigadors per tal que comencin a fer parlar els seus prop de 2.000 pergamins, 300 volums i 440 caixes de documentació diversa.

Com a president de la institució que en el seu moment va agafar el relleu de la titularitat de l'hospital, vull oferir-vos els primers resultats en lletra impresa d'aquest diàleg, aplegats en el present llibre, i demanar-vos que compartiu amb nosaltres la sensació de legítim orgull que ens provoca el fet que els segles ens hagin llegat aquest patrimoni.

Josep ARNAU i FIGUEROLA

President de la Diputació de Girona

L'Hospital de Santa Caterina

Assistència i caritat a la Girona medieval

Tot i que hi ha antecedents més remots, el que en podríem dir xarxa assistencial de l'Edat Mitjana es creà a Girona durant el segle XIII, sobretot durant la primera meitat. El 1228, el patrici Arnau d'Escala instituí la Pia Almoïna, la dotà amb algunes cases que havia comprat al Capítol uns anys abans, amb les rendes procedents dels delmes de Maçanes, Santa Llogaia del Terri i Sant Andreu Salou, i li assignà la finalitat precisa de repartir pa diàriament, des de Quaresma fins a la Pentecosta, als pobres vinguts de tota la vegueria. El 1245, el canonge Bernat de Vilafreser fundà, amb 2.000 sous, l'Almoïna del Vestuari, encarregada de repartir roba als pobres i necessitats. A més de l'almoïna monàstica de Sant Pere de Galligants, coneixem l'existència d'una almoïna jueva de principis del segle XIV, que ben segur procedia de temps més reculats, i de l'Almoïna d'en Subirànegas, erigida entorn del 1230. Això només per parlar de les fundacions més rellevants, més enllà de la proliferació de deixes caritatives puntuals, de llegats als pobres i d'almoïnes eventuais, disposades en els testaments de la gent pietosa, en aplicació d'un nou concepte de caritat cristiana impregnat de l'esperit de les obres de misericòrdia.

En el cas dels hospitals, les dades també coincideixen, ja que aquest tipus d'institució també era considerat a l'època com un element més de l'organització caritativa i benèfica, més que un establiment de tipus sanitari. L'Hospital Nou, més tard anomenat de Santa Caterina, data dels primers anys del segle XIII. L'Hospital de Sant Llätzer de Pedret està documentat en les primeres dècades del mateix segle, encara que hom li ha atribuït uns orígens anteriors al 1170.

La Pia Almoïna del Pa, fundada per Arnau d'Escala el 1228. Avui és la seu del Col·legi d'Arquitectes.

L'Hospital dels Capellans funcionà durant la segona meitat del segle XII, tot i que també se li pot assignar una data inicial més reculada.

Val a dir que aquestes fundacions corresponen a una cronologia certament precoç, i situen Girona a l'avantguarda de les preocupacions assistencials de l'època, juntament amb Barcelona, amb altres ciutats catalanes i amb algunes de les ciutats-estat italianes més puixants.

Pelegrins

Ben segur que un dels factors que motivà aquesta precocitat fou la situació de Girona en una cruïlla de pas obligat en la ruta que travessava els Pirineus pel vessant mediterrani, en la qual, en augmentar notablement el pelegrinatge arran de l'obertura del Camí de Santiago, l'arribada de viatgers a peu a la ciutat es devia intensificar notablement. No oblidem que la finalitat principal dels hospitals medievals era l'acolliment de persones de pas que, necessitades de repòs, no podien prendre hostal o posada a compte seu.

Precisament, en el moment de la seva fundació, tots els hospitals que hi ha hagut a Girona van ser edificats fora dels murs de la ciutat. Sembla com si els seus fundadors haguessin cercat intencionalment un cert allunyament de l'urbs, per tal d'obtenir un emplaçament més tranquil i airejat per als malalts, fora dels ambients mal ventilats de l'interior del perímetre emmurallat, i, sobretot, a fi de concretar físicament la voluntat d'obertura als forasters d'aquestes institucions, i mostrar-ne la vocació d'acolliment des del mateix peu del camí.

L'Hospital dels Capellans, el més antic dels hospitals gironins.

Efectivament, l'hospital més antic que coneixem –l'Hospital dels Capellans, que data del segle XI– és emplaçat fora del triangle murat que defineix la Girona de l'època, al bell mig del burg de Sant Pere de Galligants. Als gironins de finals del segle XX, els pot costar d'entendre que aquest emplaçament, al costat de l'església de Sant Nicolau, no és cèntric i, encara més, que en algun moment remot es trobava fora de la ciutat, però, fa gairebé mil anys, la ciutat de Girona era delimitada per les muralles romanes del segle III dC, que formaven un triangle amb els vèrtexs a la Torre Gironella, a la part posterior de la Casa Pastors i a la cruïlla dels actuals quatre cantons. A més, l'hospital no era a tocar la muralla, sinó a una certa distància, accentuada per l'existència d'un fossat davant de Sobreportes, entre l'església de Sant Feliu i la muralla. Encara més, la mateixa denominació de burg designava a l'època un nucli de població netament separat de la ciutat, encara que hi tingués relació, com ho era el barri nascut entorn i sota la jurisdicció del monestir benedictí de Sant Pere de Galligants.

L'Hospital de Sant Llätzer, que ha estat datat de finals del segle XII, també va ser erigit fora de la ciutat, encara més lluny del centre habitat, gairebé al límit del que hom considerava terme de Girona. El territori del que amb el temps esdevindria raval de Pedret devia estar totalment deshabitat en aquell moment, de manera que el topònim Pedret, fins que l'hospital n'esdevingué el punt de referència principal, apuntava bàsicament a dues circumstàncies geogràfiques: a les pedreres que s'havien obert a la muntanya Barufa –avui Montjuïc– per extreure'n la pedra necessària per a la construcció de la catedral romànica, i a la font de Pedret, que amb el temps donaria lloc als famosos pous d'aigua picant del barri. Justament, aquesta font es va utilitzar com a un dels punts de referència en la definició dels límits del territori gironí en un document de l'any 1184 en què el rei concedia determinades exempcions als habitants de la ciutat i calia, en conseqüència, atermenar, probablement per primera vegada, el contorn de Girona.

El tercer hospital, darrer per ordre cronològic, fou l'Hospital Nou, o de Santa Caterina, antecedent de l'actual, que porta el mateix nom. Fundat uns anys més tard que el de Pedret, era ubicat a l'altre extrem geogràfic de Girona, sobre la mateixa gran via de comunicació que ja hem esmentat i que, en altre temps, havia estat la Via Augusta dels romans. Mentre que pedret anunciava l'entrada nord de Girona, l'Hospital Nou era a la sortida

sud, quan el camí, una vegada ha travessat l'Onyar per un gual, enfilava l'actual carrer de la Rutlla per pujar la costa de Palau. Ocupava el solar que avui es reparteixen la plaça del Mercat d'Abastaments i la plaça de Calvet i Rubalcaba, situat en una part extrema del Mercadal, barri que es consolidà durant el segle XIV i que en aquest moment es caracteritzava pels nombrosos molins edificats al llarg de la sèquia Monar i per les hortes.

L'Hospital dels Capellans

L'Hospital dels Capellans, situat al burg de Sant Pere de Galligants, a ponent de l'església romànica de Sant Nicolau, ha estat designat amb diversos noms en el decurs de la seva història: Hospital de Sant Pere de Galligants (en un document datat el 1228), Hospital de Santa Maria de la Seu de Girona (1237), Hospital de la Seu de Girona (1290), Hospital Vell de la Seu de Girona (1296), Hospital de l'Església de Girona (1325) i, popularment, Hospital dels Capellans –afudint a la seva titularitat i no pas al fet, suposat per alguns, que fos un lloc destinat exclusivament a tenir cura dels eclesiàstics malalts. També el trobem en la documentació identificat senzillament com a Hospital Vell, per oposició a l'Hospital Nou fundat el 1211.

L'edifici encara es conserva i és el que porta el núm. 5 del carrer de Galligants, amb moltes modificacions, introduïdes a partir del primer terç del segle XVIII, quan es va veure abocat a una destinació ben diferent de la que durant sis segles li havia estat pròpia. Actualment, resta buit i és propietat de la família Escatllar, després d'haver estat durant molts anys un magatzem de drapaire.

A l'esquerra, s'identifica la portalada d'accés a l'Hospital de la Seu, que s'anomenava també dels Capellans, situat al carrer de Galligants.

La primera notícia segura de l'existència d'aquest hospital correspon a l'any 1228, quan Bernat de Subirànegas disposà en el seu testament que a la seva mort es donessin cinc sous de tern a l'Hospital de Sant Pere de Galligants¹. Nogensmenys, gairebé podem afirmar amb tota certesa que s'hi refereixen dos documents anteriors, de 1175 i 1178, encara que estrictament només parlin d'un *hospital* sense més precisions². Aquestes dates concorden amb l'opinió del Dr. Calzada, el qual, en una síntesi sobre aquest edifici [CALZADA, 1979], apunta que els carreus que en resten correspondrien a una obra de mitjan segle XII. Però encara seria possible recular més la cronologia del més antic dels hospitals gironins si es confirmava que un document de l'any 1093, que al·ludeix a *ipsum ospital de lerunda* [BONASSIE, 1981, vol. II, p. 388], faci referència al mateix hospital que estem estudiant, fet molt probable i que no entra en contradicció amb cap altre element de datació.

L'edifici original

El fet que l'edifici que ha arribat fins a nosaltres hagi sofert profundes modificacions, fa que ens calgui acudir a fons escrites a fi de fer cabal del seu aspecte i distribució originals. D'altra banda, les restes de la primitiva construcció es localitzen exclusivament a la part nord-oest de l'actual planta, ja que l'any 1924, quan ja servia com a magatzem de draps i papers, s'hi va declarar un gran incendi, després del qual va caldre derruir gran part de les voltes, arcs i murs originals, que presentaven un greu perill d'esfondrament.

Després d'un estudi aprofundit de dos inventaris detallats dels béns de l'hospital, compilats el 1342³ i el 1362 [BATLLE, 1935] amb motiu de senyals inspeccions a causa del canvi d'hospitaler, és possible reconstruir de manera bastant aproximada la disposició i capacitat de les diferents estances del complex hospitalari.

S'accedia a l'hospital a través d'un pòrtic, avui aparedat –se'n veu l'arc superior– de pedra picada. Justament aquest arc emmarcava un

1. ACG, *Llibre Verd*, fol. CLXIX. Testament de 7 de maig de 1228.

2. ADPG, secció 03, documents nùms. 6 i 7.

3. ADPG, secció 03, document nùm. 684, Inventari dels béns de l'Hospital, de 31 de gener 1342.

Calvari de pedra amb Crist i els dos lladres. D'autor desconegut. (Museu d'Art de Girona).

timpà on hi havia representat un calvari de pedra policromada, que una autoritat indiscutible en la matèria data dels segles XI-XII [CALZADA, 1979, p. 254]. De tota manera, cal dir que aquesta peça, que sembla que és una de les restes principals de l'Hospital dels Capellans, no està ben identificada o almenys presenta dubtes al respecte. El Dr. Calzada, en la seva síntesi sobre l'art hospitalari gironí citada més amunt, identifica aquest calvari amb el que hi ha al Museu d'Art de Girona (sala 5, núm. 108), que representa Crist crucificat flanquejat per la Mare de Déu i per sant Joan. Aquesta interpretació, avui admesa per tothom, no lliga amb l'única descripció que hem trobat del calvari d'una data en què encara estava en el seu lloc: (...) *en su portada, sobre la Principal, una Imagen de Jesuchristo Crucificado, con otras dos de los ladrones (...)*⁴. Si es parla del mateix calvari, és impossible que on el 1796 hi havia els dos lladres, dos-cents anys més tard hi hagi la Mare de Déu i sant Joan.

4. ADPG, secció 03, caixa núm. 71.

La sala dels homes, lloc on s'han conservat restes del parament romànic original.

A més de la porta i annexos, tal com han quedat descrits, a l'exterior de l'edifici hi havia dues creus de pedra, als vèrtexs nord i sud de la teulada, i una làpida encastada al costat de l'entrada amb el text següent –traduït lliurement del llatí–: *Aquí habiten dues persones, són els assistents i servents d'aquesta Casa / els quals tenen cura dels pobres en nom de Crist / els mateixos que, unànimes i concordes en la seva vida i costums, s'exerciten en les coses espirituals / celebren el Sant Sacrifici de la Missa, la pietat dels quals brolla del seu cor / si algú vol saber-ne els noms, un s'anomena Pere i l'altre Joan / Déu no permeti que restin en l'oblit i faci que gaudeixin de la glòria eterna*⁵.

L'interior del complex estava repartit entre una quinzena d'estances: la capella; la cambra dels homes; la cambra de les dones; una sala i una cambra –reservades per a l'ús del rector encarregat de l'hospital–; la cambra de les criades; la cambra del nunci; un parell de petites habitacions

5. Ídem., caixa núm. 71.

Imatge d'alabastre de la Verge amb el Nen, procedent de la capella de l'Hospital dels Capellans. D'autor desconegut. (Patrimoni Artístic de la Diputació de Girona).

més; la cuina; el celler; el trull i el graner; una sala que era emprada com a menjador d'estiu, i un pati amb un pou. La capacitat total de les sales permetia albergar prou bé 25 malalts (18 llits a la sala dels homes i 7 a la de les dones), mentre que el personal que els servia constava almenys de 5 persones (del rector, de dues serventes, d'un nunci i d'un ajudant). A la cuina hi havia 36 escudelles, una mena de bol o plat fondo on se servia el menjar, que, segons les ordina-

cions, el rector o hospitaler havia de donar a tothom que hagués acollit –tant als eclesiàstics com als seglars, homes, dones i expòsits– de la manera següent: als transeünts que estaven sans, se'ls havia de donar, a més de llit i calefacció, aigua, taula i menjar per espai de tres dies; als malalts, a més de tot això, vi, carn i escudella durant el temps que calgués o mentre no tinguessin forces per anar a captar per la ciutat; en cas que els malalts fossin sacerdots, eren mereixedors de tres dies suplementaris de convalescència.

Les estructures que han subsistit fins avui, i que podem veure en les il·lustracions, corresponen almenys a la capella i a la sala dels homes. Sembla que la capella tenia unes dimensions relativament petites; amb un altar i dos bancs; un retaule pintat amb motius al·lusius a la Verge Maria⁶;

6. Habitualment hom ha repetit la invocació d'aquest retaule i de l'altar a la Verge de l'Esperança, feta per primera vegada a finals del segle XVII [Roig, 1678]. Podria tractar-se d'una confusió, ja que els inventaris parlen sempre de la Verge Maria.
7. Pensem que podria tractar-se de la Verge d'alabastre que actualment embelleix el despatx del president de la Diputació, ja que aquest és l'únic esment d'una imatge semblant en els nombrosos inventaris que hem pogut consultar dels quatre hospitals gironins.

una marededéu amb el fill a coll, feta d'alabastre⁷; una custòdia d'argent, i altres obres d'orfebreria i ornaments litúrgics. La sala dels homes, situada al sud de la capella i separada d'aquesta per una reixa, també s'anomenava *sala major* i tenia dues fileres amb nou llits cadascuna.

Organització

Com s'ha esmentat, regia la casa un obtentor d'un benefici, que era nomenat per la rectoria de l'Hospital de la Seu, cosa que modificà el bisbe Pere de Rocabertí el 1321 sobre la base d'una dotació anterior. Aquest beneficiat o rector també havia rebut en èpoques anteriors el nom de procurador, ministre o hospitaler i estava obligat a residir a les habitacions que se li destinaven expressament dins l'hospital. El seu càrrec implicava que havia d'admetre malalts i pobres, donar-los llit i tot el necessari, procurar que les estances estiguessin netes i proveïdes del tot i que els malalts i gent acollida fossin assistits tant des del punt de vista material com espiritual. Respecte d'això, cal destacar que, segons l'inventari de 1342 ja citat, el rector posseïa una petita biblioteca a la sala on treballava i, entre els volums d'aquesta, la major part de caire litúrgic, religiós i legal, figuraven tres llibres de medicina, els dos primers de paper (un anomenat *Tresor dels pobres* i un altre sense títol) i el darrer de pergamí, que és el notabilíssim *Libre de conservació* d'Arnau de Vilanova.

A més de les funcions internes, el rector havia d'administrar el patrimoni de la institució, d'on provenien les rendes i els fruits que possibilitaven l'activitat assistencial. Els interessos de l'hospital eren sobretot al castell de Pelagret (Celrà), a Sarrià i a la vall del Llémèna –el mas Tornavells, de Ginestar; el mas Lladó, de Llorà; el mas Caparó, de Sant Gregori, i una heretat situada a Domeny.

La documentació a l'abast ens permet refer una llista parcial dels procuradors i, més tard, beneficiats que ocuparen aquest càrrec, sobretot pel que fa als primers segles:

1175, Joan de Colomers

1178, Ponç, clergue

1237, Ramon de Quart

1252-1256, Fra Bernat

1258-1260, Guillem de Pontellà
1274, Guillem de Lledó
1290-1307, Ramon de Lledó
1315-1322, Pere de Mitjavila
1325-1326, Bernat Barraví
1329-1353, Pere Miquel
1359-1362, Bernat de Verdaguer
1364-1404, Felip de Palau
1417, Guillem Riba

Decadència de la institució

La trajectòria de la institució va transcórrer sense interrupcions, llevat de les que van ser motivades per esdeveniments bèl·lics, que de forma periòdica han afectat la ciutat de Girona. Però, l'any 1743, aquest hospital, aclaparat per les dificultats econòmiques derivades d'un patrimoni que en els darrers temps no havia crescut i per dificultats en el cobrament de les rendes, va deixar d'existir com a tal i es va incorporar a l'Hospital de Santa Caterina, amb tots els seus béns, drets i obligacions, a canvi que aquest tingués una cambra bona i separada de la resta a disposició dels clergues que s'hi volguessin hostatjar. Aquesta Concòrdia, fins ara desconeguda, establerta entre el que llavors era rector de l'Hospital dels Capellans –Josep de Bastero i Vilana, canonge de la catedral de Barcelona i familiar del bisbe de Girona, Baltasar de Bastero i Lledó–, i els administradors de l'Hospital de Santa Caterina, implica que l'actual Hospital de Santa Caterina ha rebut l'herència de totes les institucions hospitalàries anteriors. Més endavant ho demostrarem pel que fa a l'Hospital de Sant Llätzer, però de moment ja es pot afirmar pel que fa al més antic dels hospitals de les comarques gironines.

De tota manera, encara que la cronologia ha d'enregistrar l'any citat, 1743, com a data final de l'establiment, aquest ja havia deixat d'acomplir les funcions que li eren pròpies més de vint anys abans, probablement amb motiu de la destrucció que provocaren els episodis de la Guerra de Successió de 1702-1714. El 1723, el bisbe accedí a una petició del general governador militar d'ocupar com a aixopluc de la tropa l'església deruïda i les dues naus de l'hospital. Poc després, l'any 1727, quan

l'exèrcit ja havia deixat lliure l'edifici, s'utilitzà com a magatzem d'intendència i del tren d'artilleria, fins que, en apropiar-se'l de fet, la plana major de Girona el llogà a diversos particulars. Aquesta situació totalment anòmla es mantingué fins a finals del segle XVIII, quan els administradors de l'Hospital de Santa Caterina, secundats pel Bisbat i per l'Ajuntament, en reclamaren la propietat, i s'inicià un plet que va arribar fins a Madrid. L'exèrcit, per mediació del governador militar de Girona i, més tard, del capità general de Catalunya, al·legà amb un cinisme forassenyat que l'edifici era propietat de l'Estat i que s'havia construït amb cabals públics. Finalment, com era de justícia, els tribunals van donar la raó a les autoritats gironines, les quals, malgrat la sentència favorable, no van prendre novament possessió de l'immoble fins al 1798. En el moment de fer-ho, la planta baixa estava ocupada per Josep Coll, carreter, i Narcís Esteva, fuster, que l'utilitzaven com a magatzem de fusta; mentre que el pis superior el tenia arrendat Antoni Constans per a graner. La clau era en poder d'un tal Pou, àlies "el Maño", que hi guardava civada. Els administradors del de Santa Caterina van cobrar els arrendaments als ocupants, com en realitat els pertocava, fins que, ben entrat el segle XIX, van vendre l'històric edifici a un particular.

L'Hospital de Pedret

Al final del carrer de Pedret, a la banda de muntanya si es mira des de Girona, trobem actualment un edifici, que ocupa els números 150-154, amb cinc arcs rebaixats a la façana, sobre la qual encara despunta tímida-ment el campanar de la capella de Sant Jaume. Si ens hi fixem atentament, a les llindes de les finestres del pis superior encara hi podem veure, a part d'alguns escuts de la ciutat de Girona, un bastó i una campaneta. Es tracta de l'Hospital de Sant Llàtzer o de Sant Jaume, també anomenat de Pedret o dels Mesells. La parcel·la de terreny que hi ha a continuació i que s'estén fins a un relleu de pedra que representa un sant Llàtzer amb bastó de pelegrí i dos gossos que li llepen les ferides, també formava part de les possessions de l'hospital. En una altra època, més amunt de la capella de Sant Jaume, hi hagué una creu de terme amb un cobert de plom, probablement erigida en algun moment del segle XIV. El 1529 i el 1542, el consistori gironí va encarregar les obres d'arranjament del cobert, que,

Exterior de l'Hospital de Sant Llàtzer, al carrer de Pedret.

tal com va quedar finalment, ens és descrit com aguantat damunt de set columnes rodones, unides per sis arquets amb dues filades de pedra picada.

Les referències són inequívokes: sant Jaume; el bastó de pelegrí; sant Llàtzer i les seves ferides; la campaneta que feien servir els llebreros per anunciar el seu pas quan s'aventuraven pels carrers de la ciutat o pels camins de la ruralia propera; la creu de terme que anunciava la proximitat de l'aglomeració urbana. Es tracta d'un hospital –dedicat als llebreros, també anomenats mesells–, el qual, per la seva situació al peu del camí, en la via que des de temps immemorials constituïa l'entrada natural a Girona des del nord, també dedicava una especial atenció als pelegrins que, des del sud de França i des del nord d'Itàlia, seguint la costa mediterrània, anaven a Santiago de Compostela a visitar la tomba de l'apòstol. Aquest moviment de pelegrins que va prendre gran empenya al segle XII, es perllongà cap als XIII-XIV i minvà fins a desaparèixer gairebé del tot. París, Vezelay i Le Puy eren els punts de partida més importants.

El fet és que no sabem quina de les dues finalitats que acabem d'esmentar va actuar d'impuls fundacional. ¿Es tracta d'un hospital dedicat inicialment a l'acolliment de pelegrins, el qual, a causa de les malalties contagioses que aquests transportaven, va caldre ampliar i especialitzar en la xacra més terrible de totes, la lepra?, ¿o potser ens trobem des del primer moment davant d'un cas precoç d'especialització hospitalària?

En tot cas, el primer document conegut que esmenta l'Hospital de Pedret, datat el 1188 i del qual disposem de transcripció⁸, alludeix al *spital dels masells*, al qual li és cedida una important assignació anual de blat per al seu sosteniment, fet pel rei Alfons I el Cast. Com que la fundació de la casa no devia pas ser massa anterior⁹, tot fa pensar que es podria haver erigit amb la finalitat específica d'atendre els malalts de lepra, tot apartant-los de l'únic hospital que fins a la data funcionava a Girona, l'Hospital dels Capellans, que així podria dedicar-se amb més comoditat a les funcions d'hospital general.

L'edifici

La relativa escassetat de documentació conservada, que fa referència a aquesta institució, motiva que ens calgui acudir a fonts indirectes per tal d'intentar donar una idea de la seva planta i del funcionament, ja que l'edifici que avui es conserva ha sofert moltes modificacions: cal destacar el trasllat de la primitiva capella de Sant Llätzer, que fins l'any 1449 va estar situada més enllà de la casa que actualment porta el núm. 140 del carrer, i també un remodelatge total de la capella de Sant Jaume, que només va deixar visibles una part d'un mur lateral amb parament romànic i una finestra d'aquest mateix estil sota el campanar d'espadanya.

Tot i que l'actual edifici hagi estat profundament modificat, creiem que no tenen fonament les suposicions, que s'han anat fent, les quals conjecturen que l'Hospital de Sant Llätzer estava constituït per un edifici molt més gran, que arribava fins al relleu de pedra amb sant Llätzer citat

8. AMG, sèrie XVIII, *Llibre Vermell*, fol. 1. Privilegi d'abril de 1188.

9. El Dr. Jaume MARQUÈS i CASANOVAS, erudit cronista oficial de la ciutat, en parlar de l'origen d'aquest hospital, esmenta la data de 1170 en la seva *Girona Vella*, vol. II, p. 12, tot i que no cita la procedència d'aquesta decisiva notícia.

més amunt. Si fa no fa, les actuals construccions ocupen el mateix lloc que les primitives i les terres que s'estenen a continuació poden no haver estat mai edificades i servir d'hort o camp de conreu. Si més no, hi ha diversos documents que parlen de l'hort de l'hospital i, en una escriptura de 1504, un tal Jaume Pujadas ven al prior de la institució, Tomàs Amat, tres feixes de terra de conreu i un erm situats a tocar el camí ral i que afronten a migdia amb l'esmentat hort de l'hospital¹⁰.

Aquesta hipòtesi s'adiu perfectament amb l'anàlisi d'un inventari inèdit, compilat pels administradors de l'establiment l'any 1623 amb la finalitat de retre comptes de l'estat dels utensilis, de la roba i d'altres materials, davant l'administració de l'Hospital de Santa Caterina¹¹. De passada, aquesta dada ens permet saber que Sant Llätzer ja depenia de l'Hospital de Santa Caterina en aquesta data, fet que, com hem comentat més amunt, converteix aquest hospital en una mena de síntesi i en dipositari de la història hospitalària gironina.

Efectivament, el precitat inventari ens parla d'un edifici que comptava amb les dependències següents:

– *Capella dedicada a Sant Llätzer*. De petites dimensions. Només incloïa dos escons per oferir seient als assistents als oficis, i els ornaments de rigor. Quant a imatges de possible valor artístic, hi havia un quadre de tela on es representava el sant titular i una estàtua de pedra de Nostra Senyora.

– *Capella de Sant Jaume*. Una mica més gran que l'anterior. Contenia quatre escons de fusta col·locats davant l'altar i un més a cadascun dels seus costats. La iconografia constava d'una imatge de la Mare de Déu amb mantell de setí verd; d'un Crist crucificat; d'un quadre que representava Crist al peu de la creu; d'un retaule vell amb la imatge de Nostra Senyora i d'un retaule amb una representació de Nostra Senyora de la Pietat i, pintats a les dues portes, sant Cristòfol i sant Miquel.

Aquesta darrera peça mereix un esment especial. Es tracta d'un tríptic d'escola flamenca, que algú ha atribuït a l'escola de Wan der Weyden, de magnífica factura. Ens atrevim a dir que es tracta de l'obra

10. ADPG, secció 03, caixa núm. 71.

11. ADPG, secció 03, llibre 83, fols. 136-140. Inventari del 10 d'abril de 1623.

Triptic procedent de la capella de Sant Jaume. D'autor desconegut, escola flamenca. (Museu d'Art de Girona).

d'art més rellevant sortida d'algun dels hospitals gironins. Actualment, és al Museu d'Art, després d'haver presidit durant una colla d'anys el despatx del president de la Diputació, quan aquest estava ubicat a l'antic convent dels Carmelites Calçats. No sabem quin camí va seguir el tríptic des de la capella de Sant Jaume fins al seu actual emplaçament, que per altra banda fóra bo de reconstruir, però, sigui quin sigui, cal celebrar les circumstàncies que ens han permès conèixer-lo, ja que la major part del tresor artístic dels hospitals medievals de Girona no ens ha pervingut.

– *Deu cambres.* Servien per als ingressats d'ambdós sexes, tenien un llit i els paraments corresponents cadascuna. Estaven disposades de nord a sud, de manera que la primera confrontava amb l'hort o, si es vol, mirava cap a la part del pont Major, i la darrera tocava a la capella de Sant Jaume, és a dir, era a la part més propera a la ciutat. Cal fer notar l'adaptació d'aquesta disposició a les particularitats del centre, ja que es tractava d'aïllar els pacients i evitar al màxim el seu contacte directe amb els pelegrins no llebsos. Per això hom disposava de cambres individuals, a

Malalts contagiosos. Escena del Retaule de Sant Sebastià, de Sant Joan les Fonts, pintat per Pere Antoni Vilanova, 1564. (Museu d'Art de Girona).

diferència dels hospitals generals, com el dels Capellans ja ressenyat o l'Hospital Nou, que acomodaven els interns en grans sales col·lectives, com a màxim amb separació de sexes.

– *Dues cambres.* Per al servei. Tenien un llit cadascuna, eren contigües i estaven situades en el pis superior de la capella de Sant Llätzer, amb la qual comunicaven mitjançant un corredor.

– *Cuina.* Servia de menjador. Hi havia una taula gran amb cinc caxons i dos bancs.

No cal fer un gran esforç d'imaginació per concloure que l'Hospital dels Mesells podia albergar una desena d'interns i comptava amb dues persones de servei, suposat que l'administrador no residís a la casa. Era, per tant, un edifici relativament poc espaiós (sense, com hem vist, cap gran sala), amb dues capelles de dimensions reduïdes. Malgrat que actualment la comprovació sobre el terreny ha esdevingut difícil –l'edifici es troba amb els accessos aparedats i amb parts enderrocades o en mal estat– pensem que l'actual immoble del carrer de Pedret es correspon amb molta aproximació amb l'originari i que mai no ha ocupat més extensió que la que presenta.

El final

Com sabem, poc entrat el segle XVII, l'Hospital de Pedret havia passat a dependre de l'Hospital de Santa Caterina, ja que en aquell moment totes dues institucions tenien regiment municipal. En un moment indeterminat, possiblement a principis del segle XVIII i en ocasió de la destrucció que van causar en el barri de Pedret els bombardeigs i l'ocupació de les tropes borbòniques durant els episodis de la Guerra de Successió, l'immo-ble fou desocupat. Efectivament, el Cadastre de 1716, que descriu un per un els edificis de la ciutat, especifica que era *sens portas ni sostres, tot dir-ruhit* i que era propietat de Santa Caterina. Sembla que ja no fou reocupat i que va entrar en un procés de degradació perquè, per exemple, l'any 1768, els administradors del de Santa Caterina denunciaven que a l'aixopluc de les voltes de la façana de l'hospital s'hi realitzaven moltes malvestats i escàndols, ja que servien de refugi a desterrats, lladres i prostitutes.

Per tal de posar-hi remei, es va cedir l'edifici a Josep Braçó, religiós agustí, amb la condició de tenir-hi sempre disposat un llit per un cas d'emergència, com podia ser, per exemple, que arribés un malalt quan les portes de la ciutat fossin tancades.

Aquesta utilització de l'edifici, en un curiós intent de fer una mena d'ambulatori circumstancial de l'Hospital de Santa Caterina, va ser el darrer intent d'aprofitar aquell edifici històric. Uns anys més tard, a principis del segle XIX, hom va vendre la primera arcada de la banda nord i la casa corresponent a Josep Feliu i Garriga, juntament amb l'hort adjunt. Tot plegat feia una vessana i tres quarts. El 1816, els veïns de Pedret van acordar de cedir l'església de Sant Jaume, i a canvi ells s'encarregarien de posar-la en condicions a compte seu. Finalment, el 1817, es van vendre sis cases del mateix carrer de Pedret que pertanyien al patrimoni de l'hospital per la quantitat de 2.118 lliures i 7 sous. La resta de l'edifici principal, que no es va vendre, avui és propietat municipal, encara que l'estat d'abandó del que havia estat magnífic edifici pugui fer pensar que no pertany a ningú. La seva recuperació com a equipament de la ciutat i del barri seria l'única manera de reparar el greuge comès envers aquesta casa, que durant més de cinc-cents anys ha fet un destacat servei a la col·lectivitat.

Els orígens de l'Hospital Nou

Tot i que, segurament, el projecte ja venia de lluny, fins a la primèria del segle XIII els membres de la Confraria de Sant Martí no van decidir bastir un hospital a la ciutat de Girona, on desenvolupar plenament l'activitat caritativa que donava sentit i contingut a la seva associació. No oblidem que l'advocació de Sant Martí —el sant que va partir la seva capa en dues per tal de remeiar la nuesa d'un pobre que va trobar pel camí— designa inequívocament una confraria o associació pietosa de persones, constituïda amb la finalitat d'exercir la caritat. No sabem res dels orígens d'aquesta confraria. Suposem que tenia la seu a l'església de Sant Martí sa Costa, actual Seminari Diocesà, al capdamunt de la pujada de Sant Martí. Tanmateix, aquesta gènesi es podria remuntar molt enrera, sobretot pel fet que l'església de Sant Martí és una de les més antigues de la ciutat.

El primer Hospital de Santa Caterina estava emplaçat en el solar que avui ocupa la plaça del Mercat d'Abastaments.

Així, el 21 de març de 1211, un grup de confreres de la citada confraria, amb Pere de Todilano i els germans Bernat i Ramon de Lofrido al capdavant, amb el consentiment d'Arnalt, bisbe de Girona, venen a la confraria, a fi que aquesta hi construeixi un hospital, una feixa de terra que formava part d'un camp que tenien en el Pla de Girona. Aquesta peça de terra l'indava a l'est amb el riu Onyar, al sud amb la resta del camp, a l'oest amb el camí ral que anava a Barcelona, i al nord amb una propietat de la Seu de Girona i un terreny de Pere Hermengaudo i de Martí de Scala. La venda es va fer pel preu de 500 sous barcelonesos pagats al comptat¹².

De l'hospital que es construiria en aquest terreny, avui ocupat per la plaça del Mercat d'Abastaments i per la plaça Calvet i Rubalcaba, la gent de seguida en va dir l'*Hospital Nou*, per oposició al preexistent Hospital dels Capellans, que feia més de cent anys que funcionava. Un nom que

12. ADPG, secció 03, pergami núm. 19.

apareix en el document de venda dels terrenys que acabem d'esmentar, *Hospital del Cap de l'Areny*, sembla que no va fer fortuna.

No obstant això, aquest hospital ja tenia un precedent en el mateix lloc. Així es dedueix d'un informe que els administradors de l'Hospital de Santa Caterina van redactar el 1848, on podem llegir textualment: *Dió principio este Hospital que hoy día se titula Hospital nou de Santa Catalina Virgen i Màrtir en el lugar o terreno que en la actualidad es Baluarta denominado de Santo Francisco de Paula. Era una casa en la que se albergaban pobres enfermos asistidos por los hermanos o Cofrades de la Iglesia de San Martín de esta Ciudad, bajo el régimen i cuidado de los Jurados y de un Comendador que vivia en la casa, la que después fué ensanchada con la compra o cesión de cierto terreno que dieron los espresados Cofrades a sus hermanos en Abril de 1211 (...)*¹³. Per tant, és indubtable que, en una casa emplaçada al costat del terreny ressenyat més amunt, abans del 1211 ja s'hi feien funcions hospitalàries, però, des de quan? Almenys, ens aventurem a pensar que aquesta primera casa, fins ara desconeguda, podria ser la que apareix en un altre document del fons documental de l'hospital, de 6 de gener de 1202, que parla d'un mas amb un hort situat al Pla de Girona, en el lloc anomenat Cuguzag¹⁴.

Fins ara, la notícia de la fundació de l'Hospital Nou ens venia per un mitjà molt indirecte, una transcripció de finals del segle XV d'una làpida que hi havia a la paret de l'Hospital [MARQUÈS, 1979, p. 234]. El mateix Dr. Jaume Marquès en donava la següent traducció:

*El poble devot a Déu, mediant el voler diví,
per cert fundà l'Hospital que contemples ací,
complert el nombre de mil dos cents anys.
Aquesta casa fou fundada a l'any dotzè.
Mentre un raig de sol brillarà en aquest món,
Crist serà alimentat en aquesta casa per als pobres amb esperança.
Exulta, ara, Girona, redimida per tan gran protector,
la imatge del qual brilli en aquest espill per la pietat.*

13. ADPG, secció 03, llibre núm. 169, llibre 6è d'acords de l'hospital.

14. ADPG, secció 03, pergami núm. 14. El topònim Cuguzag prové evidentment del torrent de Cugussac, que passava per l'indret i desguassava a l'Onyar.

La cita i la referència són exactes. Però, a partir d'aquí, el docte investigador formula una conclusió que cal revisar: la fundació de l'hospital cal datar-la l'any 1200 i l'església annexa, dedicada a santa Caterina, va ser acabada el 1212 [MARQUÈS, 1979, p. 234].

En realitat, el document fundacional que acabem d'aportar, a més de les altres evidències complementàries, testimonien de forma concloent que l'Hospital Nou començà a bastir-se a partir de l'any 1211. Mal podia començar a ser construït abans si els terrenys on es va erigir no havien estat cedits fins aquesta data.

D'altra banda, també podem afirmar que l'església annexa dedicada a santa Caterina verge i màrtir és més tardana. L'informe del 1848 citat més amunt¹⁵ relata: *Després de comprat dit lloch y de haver-se en ell construït las casas del dit Hospital, se presentà a la vista la necessitat de un pio y a propòsit lloch per la formació y construcció de un oratori o Iglesia en què poguessin los Pobres Malalts ab més facilitat y conveniència obsequiar a Deu Nostre Senyor y a continuació també un sementiri ahont poguessin ser aquells enterrats (...)* És a dir, la construcció de l'església va plantejar-se una vegada enllestides les obres de la resta d'edificacions. Pel mateix document sabem que va ser aprovada per l'autoritat episcopal en primera instància el dia 23 de juliol de 1225 i, després de solventades algunes qüestions plantejades per l'abat de Sant Feliu –de qui havia de dependre la cura d'ànimes de l'hospital perquè estava emplaçat en territori de la seva parròquia–, l'esmentada aprovació fou ratificada definitivament el 15 de juny de 1226. Les coses varen quedar de la manera següent: s'edificaria l'església que, a proposta de l'abat de Sant Feliu, es posava sota la invocació de santa Caterina; se'n feia càrrec un capellà dependent de la parròquia de Sant Feliu de Girona, el qual no podia ser destituït per l'hospitaler o administrador de l'hospital; no es podia construir més d'un altar, dedicat òbviament a santa Caterina; i, finalment, es sacralitzaria una zona a tocar l'església per fer-hi un cementiri on donar sepultura als pobres malalts i pelegrins que morissin a la casa. En aquest moment és quan neix el nom d'*Hospital de Santa Caterina Verge i Màrtir* que, juntament amb el popular d'Hospital Nou, s'ha conservat fins avui, encara que referint-se successivament a dos edificis diferents.

15. Vegeu la nota 13.

El patrimoni de l'Hospital de Santa Caterina

Un cop construït i en ple funcionament el complex hospitalari, començà el procés de formació del seu patrimoni, que amb el temps es faria enormement important. Les donacions i llegats testamentaris de les persones que desitjaven exercir la caritat, que sovint es canalitzaven a través d'institucions com aquesta; les almoines aconseguides en els diversos baccins –instal·lats en diferents llocs de culte del Bisbat– o recollides a la ciutat per acaptadors designats a l'efecte; i les rendes obtingudes de l'administració de les propietats rebudes o de la col·locació de diners a censal, constituïen les fonts d'ingressos per mantenir un considerable i variat nivell d'activitat. Un hospital general com aquest no coneixia cap mena d'especialització i realitzava una variada gamma de feines, avui impensables des del punt de vista de la medicina i de l'assistència social actuals: acollia pelegrins i rodamons sense lloc on reposar en una etapa del viatge, albergava malalts pobres i vells sense família, recollia infants orfes o abandonats, recloïa dementis i prostitutes que no eren admeses en el bordell, donava treball a joves orfes i cercava col·locació matrimonial per a les noies,...

La primera compra de béns de què tenim notícia –llevat, és clar, de l'adquisició del terreny fundacional– és la que realitzà Guillem Blanch, com a comanador de l'hospital i en nom d'aquest, a Albert, fill de Ramon Albert del Pla, d'un mas situat al Pla de Girona, que el seu pare li havia deixat en morir, pel preu de 2.500 sous barcelonesos. L'escriptura porta la data del 4 de les Idus d'agost (10 d'agost) de 1235.

Aquesta compra encapçala una llarga sèrie d'operacions patrimonials que es van fer sobretot durant els segles XIV-XVI. Sense cap pretensió d'exhaustivitat i només amb la intenció de donar una referència que permeti de fer-nos-en cabal, inserim a continuació un quadre que quantifica, encara que sigui de manera poc específica, el nombre de títols i drets pertanyents a l'Hospital de Santa Caterina, amb la seva corresponent representació gràfica pel que fa als situats a les comarques gironines, que són la immensa majoria.

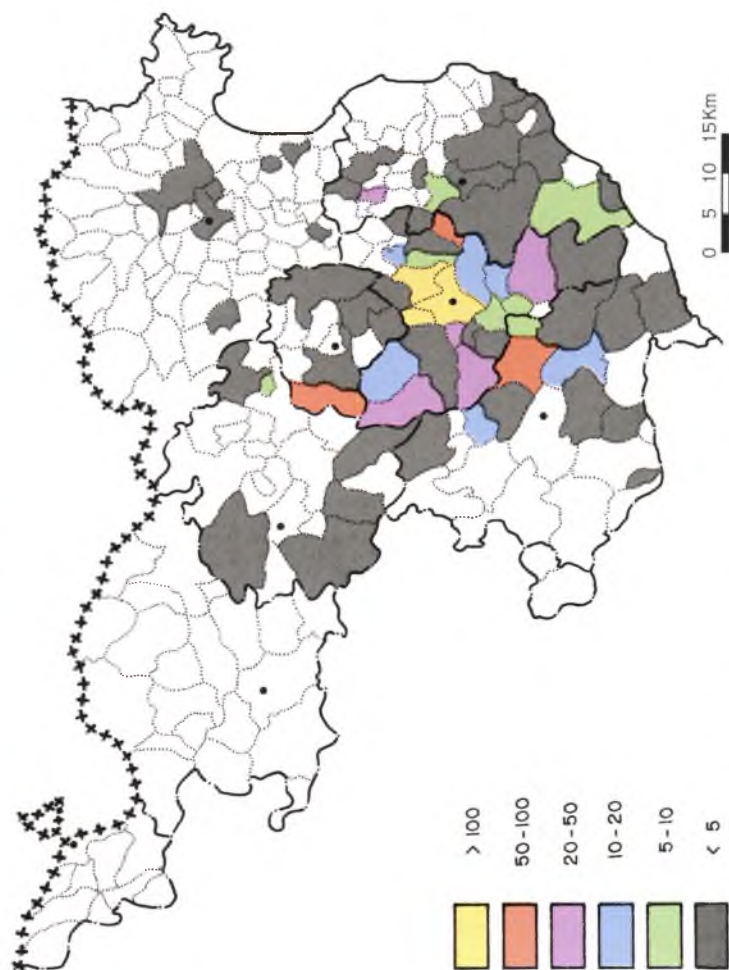
Un comanador administrava les rendes d'aquest patrimoni. Aquest càrrec, que implicava residir dins l'hospital, habitualment amb la família,

**QUADRE NÚM. 1: BÉNS PATRIMONIALS I RENDES DE L'HOSPITAL NOU A
FINALS DEL SEGLE XVI (nombre de referències)**

Aiguaviva	3	Montnegre	4
Amer	1	Mont-ras	1
Anglès	19	Olives (les)	1
L'Armentera	1	Oristà	1
Barcelona	3	Palafolls	2
Besalú	7	Palamós	2
Bescanó	4	Palafrugell	1
Biert	11	Palol d'Onyar	9
Bisbal d'Empordà (la)	1	Parlavà	1
Bordils	14	Pera (la)	4
Breda	1	Peralta	1
Briolf	1	Peralada	3
Brunyola	4	Perpinyà	1
Caldes de Malavella	3	Porqueres	1
Calonge	1	Pujals dels Pagesos	3
Camplong	8	Quart	6
Canet de Verges	1	Ravós del Terri	1
Cartellà	1	Riudarenes	1
Castellar	1	Riudellots de la Creu	1
Castellbó	1	Riudellots de la Selva	8
Cassà de la Selva	27	Romanyà de la Selva	8
Celrà	261	Salitja	54
Colltort	1	Salt	23
Corçà	1	Sant Amanç	1
Fitor	1	Sant Dalmai	5
Figueres	1	Sant Esteve de Llémena	1
Flaçà	1	Sant Feliu de Guixols	1
Folgueroles	1	Sant Feliu de Pallerols	1
Fornells de la Selva	8	Sant Gregori	2
Franciac	1	Sant Martí Vell	2
Girona	571	Sant Miquel de Campmajor	65
Jafre	21	Sils	11
Juià	6	Vall d'en Bas (la)	1
Lladó	2	Vall de Bianya (la)	1
Llambilles	15	Vallcanera	5
Llagostera	1	Ventajol	10
Lligordà	1	Vidreres	1
Llorà	42	Vilablareix	2
Lloret de Mar	2	Vilafreser	1
Maçanes	1	Vilamacolum	1
Madremanya	61	Vilanna	32
Monells	1	Vila-sacra	1
Montagut	1	Vilaür	1
Montcal	3	Vilobí d'Onyar	2

Font: ADPG, secció 03, llibre núm. 12.

GRÀFIC NÚM. 1: MAPA DEL REPARTIMENT TERRITORIAL DELS BÉNS PATRIMONIALS I RENDES DE L'HOSPITAL NOU A LES COMARQUES GIRONINES (finals del segle xv)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del quadre núm. 1.

S. OLIVA89

Sala general d'un hospital. Pintura de Jan Beerblock, realitzada pels volts de 1778. (Museu Memling, Bruges).

vetllava per la coordinació i pel bon funcionament del centre, per l'admissió dels malalts, per la intendència, pels comptes, i per tota una sèrie de tasques menors que serien de llarga enumeració. Estava fiscalitzat per una junta de tres cònsols nomenats pel Consell General de Girona, que era el govern municipal de l'època i, com a tal, des dels seus inicis fins a l'any 1648, responsable del funcionament de l'hospital de la ciutat.

Donem la relació de les persones que consta que van ocupar el càrrec de comanador en la primera etapa de la institució:

- 1218-1234, Fran Guillem Blanch
- 1242, Bernat Duran
- 1254-1263, Fran Ramon Gallart
- 1265-1267, Arnau de Barcelona
(capellà i comanador alhora)
- 1267-1268, Fra Ramon Gallart
- 1268-1273, Arnau de Barcelona
- 1283-1291, Ramon d'Om
- 1291-1298, Fran Guillem Vicenç
- 1300-1301, Pere de Ribera
- 1303-1307, Vicenç de Guimerà

1309-1318, Pere Escrivà
1319-1328, Bernat Nadal
1329-1334, Bernat de Ginestar
1336-1346, Bonanat d'Om
1351, Guillem de Fabre
1353-1354, Guillem Felines
1362-1379, Francesc Savarrés
1388, Ramon de Pedralta
1391, Nicolau de Puig
1397-1398, Francesc de Bas

Les instal·lacions de l'Hospital de Santa Caterina

Malauradament, aquell primer Hospital de Santa Caterina no ha arribat fins als nostres dies. Ja hem dit que on s'emplaçava, hi ha avui dia la plaça del Mercat, i abans hi hagué un baluard i, més tard, un quarter d'artilleria.

Del magnífic edifici, –que el cronista va qualificar com (...) *uno de los más bellos y hermosos edificios de Hospital que pueden hallarse en España* (...) i que, respecte del qual, l'actual Hospital de Santa Caterina resulta ser (...) *tan sumptuoso como el otro, aunque no tan delicioso ni regalado*–, només en resten quatre vestigis:

– *L'escut de Girona*, amb una inscripció, que actualment està encastat a la part dreta, en entrar al vestíbul exterior de l'actual hospital. El text, encara llegible, diu: "DEL SENYOR REY EN SALVAGUARDA DELL ESPITAL GENERAL DE GIRONA. 1571", amb la intercalació posterior de les paraules "LA CIUTAT".

– *Uns quants capitells i restes de columnes* trobats l'any 1938 en excavar un refugi antiaeri en el solar on hi hagué l'hospital. No ens consta el seu parador actual.

– *Dos magnífics armaris de fusta*, que es poden datar dels voltants del 1600, on es guardaven els pergamins de l'arxiu de l'hospital. Actualment, un cop restaurats, presideixen la sala gran del primer pis a la qual s'accedeix per la gran escalinata del fons del pati.

– *Alguns pots* de la farmàcia.

RESVMEN HISTORIAL DE LAS GRANDEZAS, Y ANTIGVEDADES DE LA

CIVDAD DE GERONA, Y COSAS MEMORABLES
fuyas Eclesiasticas, y Seculares, assi de nuestrs tiempos,
como de los passados.

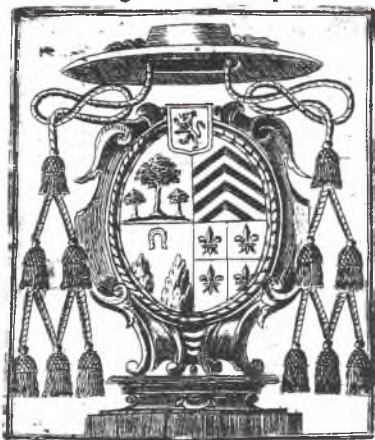
VIDA, MARTYRIO, Y PATROCINIO DE SAN NARCISO
natural della, y su Obispo. Y defensa de la entrada de Carlos el Grande en Cataluña,
en vna carta Apologetica; vno, y otro aparato à su Chronica General,
que dividida en quatro grandes Tomos està continuando
el Autor de esta obra, que es

FR. IVAN GASPARD ROIG Y JALPI DEL ORDEN DE LOS
*Minimos, natural de la muy Antigua, y Leal Villa de Blanes, Theologo, Examinador Synodal
de los Obispos de Barcelona, y Gerona, y Chronista de su Magestad en todos
los Reynos de la Corona de Aragon, &c.*

DEDICALE

AL ILLVSTR.^{MO}. Y REVER.^{MO}. SEÑOR D. FR. IOSEPH
Faxeda, Obispo antes de Gerona, y de presente de Tortoia,
del Consejo de su Magestad, &c.

maximè Fagi. Plin. lib. 16. cap. 6. Cuius

** Arborum fertilitas omnium ferè æternat, sed*

rumbaræ expetiviti, sed sub ea scetbor, et sine fructus eius

dulcissimus. Canticor. 2. iuxta Bibliam. Varabli.

Conflicencia: En Barcelona, por IACINTO ANDREV, à la calle de S. Domingo,
Año M. DC. LXXVIII. Impreso por cuenta del Autor.

Vandense en casa de Joseph Argemir librero, en la plaza del Angel. 2.º Barcelona.

Portada de la Crónica de Fra Gaspar Roig i Jalpi, de 1678.

Els dos armaris de fusta procedents, probablement, del primer Hospital de Santa Caterina. Es poden datar de principis del segle XVII.

Però aquestes restes, tot i la seva gran vàlua històrico-artística, s'han de situar en el seu context originari. Provarem de fer-ho amb l'ajut de diversos documents i d'algunes de les relacions de béns mobles que els comandadors havien de compilar quan deixaven el càrrec i els era exigít de retre comptes.

Ja hem especificat la ubicació de l'Hospital Nou: al costat oest del riu Onyar, a la zona de l'actual Mercat d'Abastaments, a tocar el camí ral que menava a Barcelona i que, a continuació, seguia el traçat dels actuals carrers d'Ultònia i de Francesc Ciurana. Ara provarem de reconstruir-ne els encontorns en la mesura de les nostres possibilitats i en consideració a la documentació disponible.

L'indret era un descampat del Pla de Girona en el moment inicial, a primers del segle XIII, potser amb algun mas a la rodalia, com aquell situat a tocar el torrent Cugussac que ja hem tingut ocasió de conèixer en el capítol anterior.

Durant la primera meitat del segle XIV, etapa de plenitud demogràfica de la Girona medieval, el lloc es va anar poblant, de manera que en un cens compilat amb finalitats fiscals el 1388¹⁶, es relacionen 12 cases properes a l'hospital, entre aquest i una creu de terme que marcava el camí ral de Barcelona en el tram que actualment és el carrer d'Ultònia. Algunes cases més es trobaven localitzades a l'inici de l'actual carrer de la Rutlla, que ja aleshores portava aquest mateix nom.

Pels volts d'aquesta mateixa data o pocs anys després, es va acabar la muralla del Mercadal, que seguia el traçat de l'actual avinguda de Jaume I –fins poc més enllà de l'encreuament d'aquest carrer amb el de Joan Maragall– i, des d'aquest punt, anava en línia recta fins a la riba de l'Onyar. La muralla, bastida a poca distància de l'Hospital, comptava amb un portal, per on se sortia al camí ral de Barcelona. Des del moment de la seva erecció, va esdevenir un punt de referència indiscutible i, a la llarga, resultaria ser la causa indirecta de l'injust enderrocament del primer Hospital de Santa Caterina.

Durant el primer terç del segle XV, va quedar configurat en la seva major part el grup d'edificis que integraven l'hospital, encerclats per una tanca que els separava de les propietats properes, moltes de les quals també pertanyien al seu important patrimoni. A les pròpies dependències hospitalàries i a l'església annexa, s'hi va afegir un col·legi fundat pel mercader gironí Jaume Beuda en terrenys venuts pels còsols de l'hospital. Era un edifici amb capacitat per residir-hi dos preveres i un nombre no precisat d'alumnes, que en rebrien educació i l'ensenyament de les primeres lletres. Aquest patrici gironí d'il·lustre memòria, que havia estat cònsol de l'hospital l'any 1398, va deixar, a més, la quantitat de 300 florins d'or a fi que fos col·locada de manera que amb les seves rendes hom pogués sostenir la seva fundació.

Efectivament, es va posar en execució allò que Jaume Beuda havia disposat, circumstància que es va perllongar fins a l'any 1604. En aquesta data, per concòrdia signada entre el bisbe Francesc Arévalo de Zuazo i els còsols de l'hospital, es va convenir que el col·legi d'en Beuda amb les seves rendes s'integrés al Seminari de Sobreportes. En compensació, l'hospital ingressava 800 lliures i se li concedia un sacerdot que hi tin-

16. AMG, sèrie VIII-1, lligall núm. 2. Talla de 1388.

Assistència a ben morir en un hospital medieval. Detall d'una pintura de Jan Beerblock, realitzada pels volts de 1778, que en recrea l'ambient. (Museu Memling, Bruges).

gués estada, que assistís els malalts i moribunds, i que celebrés tres misses setmanals en sufragi del benefactor Jaume Beuda, i de Clementina, la seva esposa¹⁷. Les instal·lacions del col·legi, espaioses i capaces, es van destinar, l'any 1637, a albergar una nova institució, l'*Hospital de Misericòrdia*, el

precedent més antic que coneixem de la Casa de Misericòrdia i Hospici iniciats el 1765. Estava dedicat a acollir els infants i vells que necessitaven aixopluc, es va obrir el dia 12 de febrer de 1637, i va arribar a comptar amb 120 interns, pocs mesos després¹⁸.

Fora de la tanca del recinte i a molt poca distància d'ella, hi havia almenys dues cases més que mereixen esment. La primera, situada al sud, era l'anomenat *Hospitalet dels Balitres*; es tractava d'un lloc que acollia només per una sola nit a gent de pas –que no volia emparar-se sota l'estricta disciplina hospitalària– sobretot a rodamons i a persones de la variada sèrie de petits delinqüents, típiques dels segles XVI i XVII; precisament, la paraula “balitre” significa vagabund. A l'altra casa, propera a l'hospital per la banda oest –travessat el camí ral de Barcelona–, hi residia el *curat* encarregat del culte a l'església de Santa Caterina i unes dones anomenades *semmaneres*, que tenien per funció anar a demanar almoïna per a l'hospital.

La disposició interior

Interiorment, l'hospital comptava amb les següents dependències¹⁹:

17. ADPG, secció 03, llibre núm. 163. Speculum II.

18. REAL, Geroni de: *Crònica*, fol 1.

19. Seguint diversos inventaris inèdits del període 1490-1512, pertanyents a ADPG, secció 03, llibres nús. 132 i 239.

– *L'entrada*, plena d'eines, que donava a un pati, anomenat *pati del pou*. En aquest pati hi havia un petit oratori dedicat a sant Cosme i a sant Damià.

– *L'arxiu*, que sembla que acomplia funcions de magatzem de diverses coses, des d'ornaments litúrgics fins a eines i roba. Creiem que els inventaris analitzats aporten una mica de llum sobre una de les qüestions més decisives de la història de l'Hospital de Santa Caterina: l'origen de l'apotecaria o farmàcia, dependència de gran interès per la seva importància artística i monumental, i que és objecte d'un estudi complementari inclòs en aquest mateix llibre.

Els inventaris més antics que coneixem de l'hospital, situen a l'arxiu tots els objectes d'apotecaria que hi havia a la casa: 28 ampolles de vidre amb diverses aigües i aixarops, 4 pots de vidre, un barralet de vidre, (any 1508 i 1512), un barral per preparar triaca (any 1490). És evident que en aquestes dates encara no hi havia un lloc específicament dedicat a les funcions d'apotecaria, encara que l'hospital pagava un apotecari almenys des de l'any 1446 –no és difícil imaginar que aquest devia fer les seves preparacions a la seva pròpia botiga particular. Però ja hi és al 1642, quan Joan Fontanella, apotecari de l'hospital pot fer una relació (...) *dels bens trobats a la botiga d'espècies de dit Hospital, el qual inventari fou fet per ordre de l'Il·lustríssim Senyor Jeroni del Real, donzell, i d'Antoni Moliner, Administradors i Governadors Generals del referit Hospital el dia 17 de març de 1642*²⁰. Ja havia estat apuntada la possibilitat que la farmàcia es formés en el darrer terç del segle XVI [BATLLE, 1979, p. 240], però, pel fet de ser el primer testimoni descriptiu conegut de l'existència d'una apotecaria a l'Hospital de Santa Caterina, transcrivim l'inventari de 1642 en el quadre núm. 2, tot remarcant l'existència, al principi de la llista, de 172 pots de farmàcia de ceràmica (115 de grossos, 40 per tenir-hi preparats i ungüents, i 17 per a píndoles).

– *L'estable*, amb dos matxos, una somera i un parell d'ases.

– *El celler, el pastador, la cuina i la sala*.

– *La casa dels infants*, com diuen textualment els documents, referint-se a un edifici separat que albergava els menors orfes o expòsits fins que van ser traslladats a l'Hospital de Misericòrdia, el 1637. Hi havia tres

20. ADPG, secció 03, llibre núm. 83, fol. 176.

QUADRE NÚM. 2: INVENTARI DE L'APOTECARIA DE L'HOSPITAL NOU DE SANTA CATERINA (1642)

- Primo cent y quinse pots grans de terra.*
Item, quaranta pots confestionis y de unguents.
Item, sinquanta vuyt Ampollas de Ayguas y de axarobs.
Item, vint i sinch porrons de olis.
Item, desaset pots pindolés de terra.
Item, quaranta sinc pots de vidre per cordials.
Item, desavuyt capsas de pòlvoras cordials.
Item, vint y tres candins.
Item, sinch barrals grans encordats, per ayguas.
Item, sis gerras grans per olis.
Item, una gerra gran de Aigua de biulosa.
Item, dos tangins grans de Aram.
Item, quatra cassas de Aram, una gran y tres de xicas.
Item, dos coladoras de aram.
Item, una bassina de llautó.
Item, tres alambins, dos de grans y un de xich.
Item, uns ferros de tres peus.
Item, uns molls i un cavich de ferro.
Item, una prensa ab sos guarniments.
Item, un morter xich ab sa mà de coure y cusina de llautó.
Item, altre morter gran de coure ab sa mà.
Item, tres parells de balansas, ço es, dos de grans y unas de xicas.
Item, sinch pesos de ferro per pesar.
Item, un foguer de ferro més dos morters de pedra.
Item, tres mans de morter de fusta.
Item, un mabre [marbre] ab dos molons.
Item, vint y set ampollas grans de vidra per suchs.
Item, onse gerras y ollas.
Item, quatre espàtulas, tres tamissos y unas estisoras.
Item, un llit de campra de pilars y tres caxas.

Testimonis: Pere Barjau, prevere de l'hospital, i Josep Vicens, apotecari de Girona.

Font: ADPG, secció 03, llibre núm. 83, fol. 176.

Pots de la farmàcia de l'Hospital de Santa Caterina. Una part dels que es conserven actualment procedeix de la primera apotecaria.

cambres i 7 llits, però el nombre de llençols (55), vànoves (39) i flassades existents fa pensar, com solia ser habitual, en una ocupació múltiple d'aquests llits. Aquesta casa dels infants va ser substituïda, pels volts de 1502, per una cambra nova anomenada de la Verge Maria.

– *La sala dels homes*, anomenada *palau dels homens*, amb 11 llits. Estava presidida per un altar dedicat a sant Mateu, erigit el 1330, en atenció a les persones malaltes que no es podien desplaçar fins a l'església de Santa Caterina.

– *Un dormitori*, també d'homes, amb 6 llits de caixa, que donava a un passadís cobert amb grans finestrals, anomenat *andador* o *soleiador*.

– *Un palau de les dones*, amb sis llits.

– *Una cambra dels nafrats*, amb un sol llit.

L'anomenada Verge de Pontós, d'autor desconegut, actualment al Museu d'Art de Girona. Podria ser una imatge procedent de l'Hospital de Santa Caterina.

– *La cambra de treball del comanador, la del lector i tres cambres més per al servei, alguna de les quals tenia sortida a un terrat.*

– *La capella de Santa Caterina, amb nombroses imatges i obres d'art. Cal destacar un retaule de la Verònica, alguns quadres i, sobretot, una peça que, en una relació de 1620, es descriu així: (...) una imatge de nostra Señora ab un nin-yo Jesús al bras ab una branca de coral al coll, ab una veta de seda y unas cortinas de qlassa²¹. Avui podem admirar-la al Museu d'Art.*

– *El dormitori del comanador, que estava situat en el pis superior de la capella.*

– *La cambra del rector i la del beneficiat.*

– *Una altra sala, la cambra del traginer, la del missatger, la de l'infermer i dues més.*

– *Una dependència on es guardava el gra.*

– *La cambra dels orats, amb dos llits i dues cadenes de ferro.*

– *L'hort, que tenia una extensió de dues vessanes, amb una sínia i una era. Curiosament, el torn destinat a lliurar els expòsits donava a aquest hort i no a la porta principal.*

21. ADPG, secció 03, llibre núm. 83, inventari de 1620.

Làpida de 1571.

En resum, a principis del segle XVI tot sembla indicar que la capacitat del centre se situava com a mínim per damunt dels 35 llits, amb deu o onze persones de servei. Aquesta xifra devia augmentar sensiblement amb motiu de les obres de reforma que es van fer durant els anys 1570-72 (ampliació de la sala de les dones, arranjaments a la porta principal i col·locació de la làpida de salvaguarda reial), i les de

1597 (s'afegeix un segon pis en una part de l'edifici), fins arribar a un màxim, el 1645, quan hi havia 83 llits (3 de pilars, 40 de posts i 40 de ferro).

No cal dir que aquests càlculs pertanyen a un temps de relativa normalitat sanitària. En la societat pre-industrial aquesta normalitat es veia alterada cíclicament per culpa de terribles epidèmies de pesta o altres malalties infeccioses. A Girona es van declarar diversos contagis durant els segles XIV-XVII, durant els quals es prenen tota una sèrie de mesures de rigorós aïllament que, segons la intensitat de la mortaldat, anaven des de la prohibició que entressin a la ciutat robes i mercaderies forasteres, fins a tancar del tot la ciutat, aparedant els portals amb pedra i calç i posant guàrdies a les muralles. En una de les pandèmies més intenses, la que a Girona va durar de juliol a desembre de 1650 i que va produir més de 900 morts, va caldre adoptar mesures extraordinàries. Va ser habilitat l'Hospital de Misericòrdia com a lloc d'ingrés i aïllament dels empestats. Al cap de pocs dies, també va caldre ocupar la resta de l'Hospital i, a més a més, adaptar una rajoleria propera i condicionar un camp bastint-hi una galeria closa amb canyes [CLARA, 1982, p. 167].

De l'Hospital Nou al nou Hospital de Santa Caterina

A mitjan segle XVII, l'Hospital de Santa Caterina va experimentar en pocs anys canvis molt substancials.

El 1648 van començar unes negociacions entre els Jurats –màxims responsables de la municipalitat gironina– i els eclesiàstics, representats pel bisbe i pel Capítol de la catedral, amb la finalitat de redreçar la situació de l'administració econòmica i el govern de l'hospital, que havien empitjorat molt [MARQUÈS, 1979, p. 236]. Des del mateix moment de la fundació i fins aquesta data, la responsabilitat del regiment del centre havia estat assumida pel consistori gironí, el qual, com s'ha dit, nomenava una junta de tres cònsols cada any i un comanador o administrador. Al cap d'un any de converses, es va signar una Concòrdia entre els Jurats i el Capítol que establia una nova fórmula de govern: una Junta mixta, integrada per dos representants del govern municipal, dos del Capítol i l'administrador.

Aquest sistema de regiment, que es va traspasar al nou hospital i va mantenir-se fins al segle XIX, s'adaptava amb molta més fidelitat a les característiques del centre i feia que les parts implicades en el tema assumissin directament la seva responsabilitat. Els Jurats de Girona estaven vinculats a l'hospital per tradició i perquè es tractava d'un establiment que rendia serveis imprescindibles a la ciutat (allotjament de transeünts i pelegrins, control dels petits delinqüents, acolliment d'expòsits i veils sense família,...). Els mandataris eclesiàstics també havien d'estar-ho, ja

Dues escenes del Retaule de Santa Elena, de Pere Fernández. (Museu de la Catedral de Girona).

que eren els responsables del sistema caritatiu organitzat, d'allò que avui en diríem assistència social, i la seva jurisdicció supralocal s'adeia més amb un hospital que, –com deia l'Informe de 1848 citat més amunt²²: *Tienen por objeto principal albergar los pobres enfermos que acuden a él para el remedio y consuelo de sus dolencias, admitiéndose a toda persona que sea natural o habitante de la Ciudad y Provincia, ya también procedente de cualquier otro punto, por cuya circunstancia o razón tiene el nombre de Hospital General.*

Ja s'ha parlat de l'emergència que va suposar haver de fer front a l'epidèmia de pesta de 1650, la més intensa del segle: es va atendre més d'un miler de malalts en poc més de quatre mesos. Però, a més, va caldre suportar la difícil situació originada per la guerra que, amb intermitències, va durar des de 1640 fins a 1659, amb les seqüeles econòmiques consegüents.

La magnitud de les dificultats era evident, però ningú no podia imaginar que aquell superb edifici seria escombrat de la superfície de la terra en poc temps, sense que es pogués fer res per impedir-ho.

Fou justament a causa de la guerra, perquè l'hospital va servir de protecció i de cap de pont a les tropes franceses que el 1653 assetjaren les muralles de Girona, que el comandament militar a la plaça va prendre la injusta decisió de fer-lo enderrocar. Així, s'eliminava una amenaça tàctica important per a la defensa de Girona, però també es perdia per sempre un dels edificis més útils i apreciats de la ciutat. Els seus magnífics carreus de pedra es van reutilitzar per a les obres de reforç de la muralla i per a la construcció del baluard de Sant Francesc de Paula.

Durant els mesos d'abril i maig de 1654, les autoritats gironines van fer esforços desesperats per salvar l'hospital. Lletres i missatgers demanant al rei la suspensió de l'enderroc, queixes a les autoritats militars locals,... No van reeixir, i el 8 de maig, davant l'evidència del fet que no era possible alterar la decisió presa, el Consell Municipal va nomenar una comissió de tres persones encarregada de cercar un lloc on acomodar els malalts²³.

Després d'examinar diverses possibilitats, es concretaren tres opcions. La primera, proposada pel mateix governador militar, era uti-

22. Vegeu la nota 13.

23. AMG, sèrie 1.1.1., *Manual d'Acords de 1654*, acta de 8 de maig.

Durant el lapse entre el primer i el segon Hospital de Santa Caterina, els malalts foren atesos de forma transitòria al Convent de la Mercè.

litzar la casa de la senyora Francesca Raset i de Vilanova, vídua pertanyent a una de les famílies més rellevants de la ciutat, situada en un indret proper a l'hospital que es volia enderrocar, però a l'altra banda de la muralla i prop del riu Onyar. La segona, era acollir els malalts al monestir de Sant Agustí. Ambdues foren desestimades per raons sanitàries i de situació. I es prengué la tercera alternativa, que va ser la de fer servir el convent de la Mercè. Un cop resolt els problemes d'allotjament –en altres cases– del co-

manador i dels pares mercedaris que habitaven al convent, s'hi van traslladar els malalts.

Aquesta situació de provisionalitat no havia de durar gaire temps, encara que de fet va perllongar-se durant tretze anys. Assumida la desaparició de l'hospital, les autoritats municipals i eclesiàstiques van emprendre moltes i diverses diligències a fi d'aconseguir del rei una indemnització pel considerable dany experimentat. Una comissió d'experts nomenada pels ministres reials va estimar l'edifici en 25.000 lliures, i una altra junta pericial local, en 35.000. El cas és que totes les gestions fetes en aquest sentit no van portar a cap resultat pràctic i no es va rebre ni un ral d'indemnització.

El segon Hospital de Santa Caterina

El fet que el poder central no fes cas de les reclamacions en demanda de la compensació necessària per construir de nou l'Hospital de Santa Caterina, no va canviar per res la decisió de tirar endavant el projecte, encara que, com és obvi, només amb el finançament autòcton.

Edificacions de l'Hospital, tocant a la muralla.

El 1663 es va iniciar una recollida de diners, fent recurs a la caritat dels dignataris eclesiàstics i de les persones notables. En poc més de dos anys es va assolir una quantitat molt important, molt propera a les 20.000 lliures, amb la qual es va poder fer front a la compra dels terrenys, feta el 1665, i al posterior inici de les obres, efectuat el dia primer de maig de 1666: el bisbe de la diòcesi, Josep Ninot, col·locava la primera pedra del nou edifici.

El solar es va aconseguir comprant dues propietats contigües al carrer de Canaders. La primera pertanyia a Bernat Joan Vives i de Ferrer, ciutadà honorat de Barcelona i de Girona; constava de la casa, un hort i un camp de terra que hi havia al darrera; tot plegat arribava fins a la muralla. La segona era de Joan Francesch, argenter, i de Jaume Cebrià, aprenent d'argenter, ambdós de Girona.

Les obres del nucli principal del nou Hospital, inclosa la capella de Santa Caterina, es completaren en el període 1666-1679, de manera que el dia 28 de desembre d'aquest darrer any es van celebrar unes lluïdíssimes

festes d'inauguració. Heus-ne aquí la ressenya, transcrita de les actes del Capítol de la Catedral [MARQUÉS, 1979, p. 237], que incloem per la seva transcendència:

El dia 28 de desembre de 1679, dia dels sants Innocents, se feu la translació del santíssim sagrament a l'església nova de Santa Caterina de l'Hospital de la present ciutat, com se segueix: Tocades les dues hores, acudiren, (a la Catedral) los religiosos, les confraries amb les banderes, gegants, dracs, guila, i los senyors jurats consistorialment amb les trompetes, dues cobles de músics, i la música sorda... Es començ la processó a dos quarts de tres amb sis bordons. Portava la custòdia lo canonge Narcís Burgués, degà, feia de diaca el canonge Francisco Çanou i de subdiaca el canonge Mascaró, tots amb pluvials de llana blanca. Aportava lo sagrament amb una custòdia quadrada que està en lo sagrari del Corpus i no amb la dels tercers diumenges per ser de gran pes. Davant anaven trenta atxes amb escuts de la ciutat, portades per trenta beneficiats de l'església; portaven lo tàlam los jurats de la ciutat i prohoms; la processó anà rectament a l'església de Sant Feliu, on entrà lo clero de dita església; isqué per la porta que mira a tramontana i prengué pel carrer de la Barca i, en ser al cantó del portal, girà per la plaça de Sant Feliu, per lo carrer de les Ballesteries, Argenteria, Plaça de les Cols, carrer de l'Abeurador i, en entrar a la plaça del Vi, s'encaminà plaça avall i en arribar al cantó, prengué dret al Pont de Sant Francesc, entrà dins l'església de Sant Francesc per la porta d'Orient, isqué per la de migdia, que dóna al pla de Sant Francesc, prengué lo carrer de Fontanilles i, via dreta a l'església nova, entrà per la porta principal, que mira envers el septentrió... Arribats en ella lo oficiant deixà les formes petites dins la custòdia del sagrari de l'església de l'Hospital i, tornant a prendre el vericle..., se proseguí la processó eixint per la porta de l'església que dóna al pati, després, eixint per la porta principal de l'Hospital que mira a tramontana, prengué per lo carrer dels Canaders, per la Plaça d'En Vila, isqué per lo portal, passàrem el riu Onyar amb pont de fusta cobert d'estores a expenses de la ciutat, entràrem per lo Portal de l'Angel, el carrer de l'Albereda, Plaça del Vi, per lo carrer dels Ciutadans, per la Força i dret a l'església i posats en el presbiteri, beneí lo poble i reservà amb els cants de ritual.

Al dia següent es celebrà ofici solemne per quatre capitulars a l'església nova amb el santíssim sagrament exposat.

Façana de l'actual Hospital de Santa Caterina.

Dos anys abans, acabada una primera sala, ja havien començat a ser traslladats els malalts des de la Mercè.

En la construcció de l'edifici no es va estalviar cap detall per tal d'aconseguir la magnificència d'un dels monuments més harmoniosos de Girona. La façana principal, de carreus grans i perfectament escairats, és de gran categoria, amb la porta d'estil neoclàssic, que té una fornícula a la part superior on devia haver-hi una imatge de santa Caterina, avui desapareguda. S'ha dit que aquesta fornícula albergava una imatge de la Mare de Déu, gòtica, dels segles XIV-XV –nosaltres creiem que és de primers del segle XIV– que actualment està col·locada al costat de la taula del despatx del president de la Diputació. Això és absolutament impossible si es comparen les dimensions de la peça i les de la fornícula que l'hauria d'haver contingut, que és més petita. Per la nostra banda, ja hem apuntat la possibilitat que la imatge esmentada provingui de l'Hospital dels Capellans i sigui anterior al 1342.

Pati interior de l'hospital.

A cada banda de la porta principal hi ha dues finestres protegides per una reixa de ferro forjat. Damunt d'aquestes finestres, al primer pis, trobem quatre balcons i, a sobre dels dos dels extrems, dues obertures circulars en forma d'ull de bou. Coronen l'edifici vint-i-cinc petites finestres arreglerades que confereixen una gran harmonia al conjunt.

Les dependències hospitalàries estan situades entorn del pati interior, al qual s'accedeix per un pas on hi ha, a mà dreta, la làpida de 1571 que ja hem presentat en parlar de l'antic Hospital de Santa Caterina. Aquest espai interior és realment magnífic; en destaca, sobretot, la grandiosa escalinata que dóna accés a la planta noble i l'arc de grans dimensions i esveltesa que l'acaba.

A la banda de ponent de l'Hospital, construïda amb la mateixa mena de pedra i conservant una unitat d'estil, s'alça la capella.

La farmàcia i l'arrambador

Disposem de la documentació necessària per seguir pas a pas les obres de 1666-1679, però el seu comentari depassaria en molt els límits d'aquesta síntesi. Ens limitarem, doncs, a donar algunes notícies indispensables.

Els principals oficials responsables de l'obra van ser: Esteve Santmartí, mestre de cases; Jaume Boixó, picapedrer i mestre de cases; Josep Brossa, fuster; Narcís Presas i Busquets, fuster; Bernat Romagós, rajoler i Jacint Xiquella, mestre de cases.

La farmàcia, potser la dependència interior de l'hospital amb major càrrega artística i atractiu per al visitant, es descriu en un altre treball aplegat en aquest mateix volum. Aquí només ens ocuparem de la seva construcció.

Com que ja hi havia apotecaria a l'anterior Hospital de Santa Caterina, és lògic que en el pla de la nova obra hi figurés una oficina de farmàcia, on es traslladarien els estris i pots d'aquella. Una vegada aixecades les estructures de tot l'edifici, els treballs específics d'agençament d'aquesta dependència van durar tres anys, des de primers d'octubre de 1675 fins al 19 d'agost de 1678, i els artesans que hi van treballar van ser els mateixos que hem ressenyat per al conjunt de l'obra. A més, cal fer esment de Joan Darder, pintor, que el 15 de juliol de 1678 va cobrar la segona meitat del preu fet d'11 lliures, per pintar l'apotecaria.

Des que, el 19 d'agost del mateix 1678, s'installà la reixa i, el 9

El sostre de la farmàcia, amb escenes pintades el primer terç del segle XIX, probablement damunt de la pintura original del mestre Darder.

de setembre, la porta, l'oficina de farmàcia de l'Hospital de Santa Caterina ja va ser un fet. L'apotecari titular, que en aquell temps era Jeroni Rigort, va poder comptar amb el lloc i l'instrumental adient per preparar les seves fórmules curatives.

Dels tres segles i escaig que han passat des de llavors, hem pogut documentar la successió de més de 50 apotecaris titulars de l'hospital. Pel seu evident interès, en publiquem la llista, tot remuntant-nos fins als que coneixem de l'època del primer hospital:

- 1446, Guillem Coll.
- 1481, Jaume, "miles".
- 1486, Antoni Domènec.
- 1488, Narcís Cerdà.
- 1490, Antoni Massanet.
- 1571, Joan Sobirà.
- 1605, Montserrat Auguet.
- 1614, Jaume Mangí.
- 1618, Joan Anglada.
- 1622, Esteve Gardeny.
- 1625, Antoni Mas.
- 1627, Esteve Gardeny.
- 1628, Josep Vicens.
- 1632, Jaume Verdera.
- 1648, Agustí Vicens.
- 1653, Antoni Moliner.
- 1665-1667, Rafael Deulofeu.
- 1674-1677, Josep Tous.
- 1677-1678, Benet Pagès.
- 1678, Jeroni Rigort.
- 1702, Llorenç Bearn, de Sant Llorenç de Cerdans.
- 1702, Pau Poll.
- 1702-1703, Antoni Pacifici, italià.
- 1703, Felip Fontova.
- 1703-1704, Francesc Surell.
- 1704, Francesc Font.
- 1704-1705, Jeroni Soliveras.
- 1705-1706, Pau Poll.
- 1706-1707, Joan Colom.

1707-1709, Pere Bladó.
1709-1710, Josep Coll, de l'Armentera.
1710, Gabriel de la Fuente.
1710, Francesc Alegre.
1710-1711, Bernat Amatller, de Rupjà.
1711-1713, Josep March.
1713-1714, Joan Sitges, de Torroella de Montgrí.
1714-1715, Vicenç Usall, de Besalú.
1715-1716, Salvador Roger, de Torroella de Montgrí.
1716, Antoni Nicolau.
1716, Pau Horrit, d'Oliana.
1716-1717, Antoni Costa, de Palamós.
1717-1718, Salvador Roger.
1718, Pere Salvi Torrent, de Banyoles.
1718-1719, Pau Pujadas, de Girona.
1719-1724, Joan Rovira, de Malgrat.
1724-1726, Tomàs Izquierdo, de Camprodon.
1726-1733, Antoni Mateu, de Sant Feliu de Guíxols.
1733-1735, Narcís Baranguer, de Torroella de Montgrí.
1735-1741, Simó Blanch.
1741, Joan Sitjas.
1742-1743, Antoni Bendat.
1743-1745, Joan Amiant.
1745-1748, Domènec Refart.
1748-1751, Gil Casas.
1751-1753, Josep Deulofeu.
1753-1757, Joan Marull.
1757-1761, Jeroni Boix.
1761-1766, Francesc Homs, d'Olot.
1766-1770, Benet Ferrer i Mir, de la Bisbal.
1770-1771, Bernat Coll, de Bordils.
1771-1773, Pere Bosch, de Girona.
1773-1774, Josep Diumenge, de Castelló d'Empúries.
1774-1788, Felip Roure, de Sant Feliu de Pallerols.
1788-1790, Pius Pons i Pissans, de Santa Coloma de Farners.
1790-1792, Josep Deulofeu.
1792-1793, Sebastià Deulofeu.

1801-1807, Jaume Aymerich, de Bordils.
 1856-1862, Antoni Brunet i Talleda.
 1905-1907, Ricard Massot.
 1908-1934, Joaquim Medrano i Barbadillo.
 1934-1940, Joan Santaló i Sors.
 1940-1955, Carles Cardelús i Dalfó.
 1955-1981, Joan Carrera i Savall.
 1981-..., Emília de Puig i de Cabrera.

L'arrambador de rajoles de ceràmica que adornava i protegia les parets de les grans sales de l'hospital, per la seva importància i valor artístic, ha estat estudiat monogràficament en un article relativament recent [ALBERTÍ, SANTANACH, 1985], on es proposa la hipòtesi que l'autor de les magnífiques rajoles va ser l'escudeller barceloní Llorenç Passoles, que les va dissenyar i coure abans de 1678. Ara disposem de les dades necessàries per validar aquesta encertada hipòtesi, que es basava solament en dades indirectes i evidències formals. Hom va emprar *rayola de Valentia, ques fa en Barcelona* –referint-se a un determinat tipus de rajola anomenat *rajola de València*, però fabricada a Barcelona–, la mateixa que s'havia emprat per recobrir les parets de la planta i de la galeria del pati de la Casa de Convalescència de l'antic Hospital de la Santa Creu de Barcelona. Entre el febrer de 1677 i el febrer de 1678, els administradors de l'obra van comprar 75 sarrions de rajoles decorades, blaves, verdes i blanques a l'esmentat Llorenç Passolas. Se'n féu el transport des de Barcelona a Sant Feliu de Guíxols amb vaixell, i des de Sant Feliu a Girona per mitjà de traginers amb carros²⁴.

Una part de l'arrambador, amb les rajoles fetes per Llorenç Passoles durant 1677-1678.

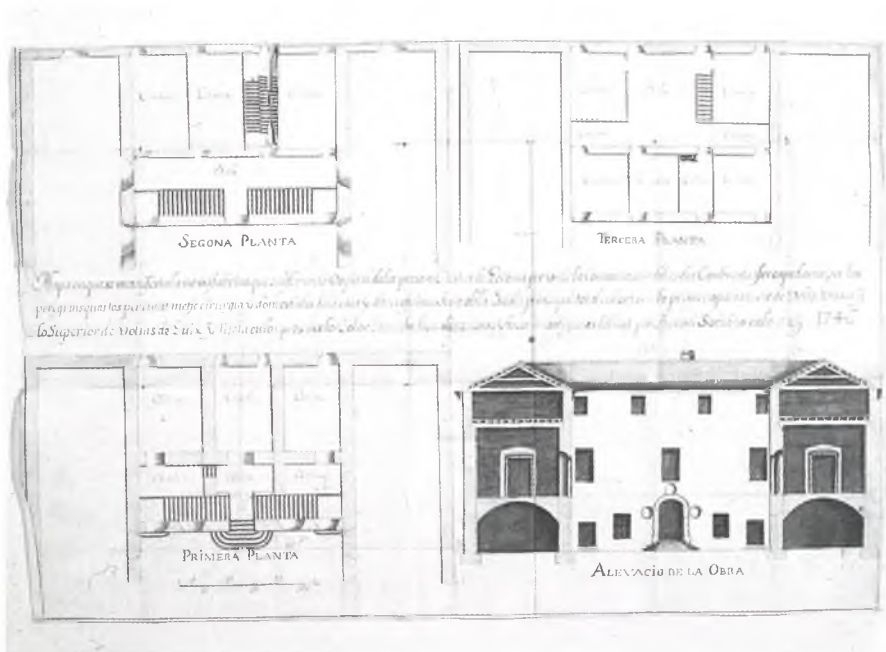
24. ADPG, secció 03, llibre núm. 156.

Com és lògic, del forn barceloní productor de rajoles de luxe només en van sortir aquestes. Les rajoles de menys compromís, –rajoles primes per a les voltes, rajols pintats per posar entre els cairons, etc.– provenien d'una rajoleria local, la de Bernat Romagós, de Palau-sacosta.

Evolució de l'hospital

La solemne inauguració de l'1 de maig de 1679, de fet, no va pas significar el final de les obres. Fins als primers anys del segle XVIII trobem algunes intervencions parcials i l'acabament d'algunes obres menors iniciades a l'etapa 1666-1679.

Durant el segle divuitè, hi ha dos moments de creixement que cal ressenyar. El primer, entre 1735 i 1750, implica l'acabament de l'estructura bàsica de l'hospital. El segon, entre 1781 i 1785, correspon a la

Plànol d'una part de les reformes dirigides per Agustí Soriano (1746). (ADPG).

instal·lació de la Casa de Convalescència annexa, institució vinculada a l'hospital i creada per fundació disposada per la senyora Narcisa de Carmany i de Fontdevila. Acol·lia els pobres que, donats d'alta de les seves dolències, encara no es podien valer per ells mateixos i havien de romandre uns dies en un lloc de repòs. Per tal de condicionar un lloc adient per aquesta finalitat, hom va aprofitar la casa del mateix hospital que havia estat hospici fins l'any 1781 –aprofitant que els interns havien estat traslladats al nou hospici, actual Casa de Cultura, inaugurat aquell any– i va comprar la Casa del Gremi de Paraires, que era al costat. El condicionament d'aquestes dues finques, situades a la banda est de l'hospital, va costar 2.141 lliures, aportades en la seva major part pel bisbe Tomàs de Lorenzana. L'obra estava enllestida a finals del 1785.

En l'aspecte organitzatiu, aviat van entrar en funcionament unes *Ordinacions fetes per la bona curació dels Malalts*, establertes el 1687 amb l'experiència dels primers anys. Aquestes ordinacions, equivalents a un reglament de règim interior actual, establien els drets i deures de cada estament que participava en la vida hospitalària, des d'indicacions generals sobre l'alimentació dels malalts fetes a l'administrador, fins, per exemple, la fixació de dues visites diàries que els doctors havien de fer als malalts.

Coneixem altres ordinacions posteriors –afectaven només un aspecte del funcionament o eren generals– que revisaven allò que havia estat disposat en l'anterior disposició. Les més importants són les del 1706, que definien les competències del prior, del procurador –màxim responsable del funcionament de la casa– i de la resta de personal tècnic (metge, cirurgià, apotecari, practicant,...) i laboral (cuiner, flequer, hortolà, carreter o traginer, infermers,...); i les de 1794, que, entre altres coses, ampliaven el nombre de membres de la *Junta de Señores Administradores* de cinc a set –el bisbe de la Diòcesi, dos canonges de la Seu, dos regidors de l'Ajuntament de Girona i dos particulars.

L'any 1855, com a resultat de les noves orientacions sobre beneficència pública nascudes amb el règim liberal i assumides definitivament per l'Estat central amb la Llei de Beneficència de 1848, l'Hospital de Santa Caterina va passar a dependre de la Diputació de Girona per Reial Ordre de data 14 de setembre de l'any citat. En aquell moment, l'hospital comptava amb 100 llits, repartits entre dues grans sales, una d'homes i l'altra de dones, i el regia la Junta Provincial de Beneficència.

La Diputació va assumir interinament aquesta competència, i també la resta de les atribucions de caràcter sanitari, ja que, com deien els textos legals, només es tractava de garantir la prestació d'aquests serveis des de la institució provincial mentre l'Estat no posés en marxa els hospitals necessaris per tal de fer-ho ell mateix. La seva actuació va estar marcada per aquest segell de provisionalitat fins al 1885, quan es reorganitzà aquesta àrea, i s'hi posà al capdavant un diputat delegat per a assumptes de beneficència i un administrador dels Establiments de Beneficència Provincial. A més, s'aprovà, en el ple corporatiu de 7 de gener del mateix any, un *Reglamento para el Regimen y Administración de la Beneficencia Pública Provincial de Gerona*, que prenia noves disposicions sobre el govern de l'hospital.

En aquest segle xx, l'hospital ha assolit una evolució mai coneguda en tota la seva història. Els avenços de la medicina moderna i els canvis en la concepció del paper dels hospitals en la societat contemporània, que superen el concepte del segle dinou de beneficència, han portat fins a l'hospital que coneixem i que només s'assembla amb el que va assumir la Diputació el 1855 en què la major part dels edificis són els mateixos, almenys en la seva estructura i exteriors.

Aquesta evolució es concentra en dos períodes: el que va de 1928 fins a l'inici de la Guerra Civil, i el dels anys 1970-80.

Durant el bienni 1928-1929, es van establir: un consultori de la especialitat gènito-urinària; un dispensari antituberculós amb els corresponents solàriums d'homes i de dones; serveis de raigs X; diverses reformes a la sala anomenada *Victòria Eugènia* i al departament del Dr. Bosch, a més d'altres obres menors. En l'aspecte purament constructiu, cal destacar el revestiment, amb pedra treballada, del vestibul i l'estucat i esgrafiats de les quatre parets del gran pati central, tenint esguard de l'agencament iniciat el 1881, quan els germans Porcalla van col·locar-hi l'empedrat actual.

Abans del seu canvi de nom, el 1931, hom va fer una descripció de l'immoble, tot indicant els usos de cadascuna de les dependències i avaluant l'edifici en 627.000 pessetes, compresa la Convalescència i sense comptar el valor dels terrenys que ocupava:

Les sales de la planta baixa, que s'havien restaurat feia poc temps, es

destinaven a porteria, metge de guàrdia, dispensaris, farmàcia, Institut d'Higiene i altres dependències menors.

A la *planta principal*, hi havia les grans sales d'homes i de dones, sales de cirurgia, especialitats, sala d'operacions i cambres d'operats, sales de cura, cuina i serveis complementaris.

La *segona planta*, l'ocupaven les monges de Sant Vicenç de Paül, les infermeries del dispensari antituberculós, les sales d'urologia, la sala d'operacions i altres serveis.

L'*última planta* era aprofitada parcialment per a solàriums.

Quan, el maig de 1931, l'hospital passà a dependre de la novament formada Comissaria Delegada de la Generalitat de Catalunya a Girona, van continuar les reformes i la introducció d'innovacions: el 1933, es van restaurar i habilitar diferents sales, entre les quals cal destacar les de maternitat; s'hi instaurà una clínica d'infància, inaugurada pel president Macià el dia 22 de febrer; s'habilitaren sales especials per al tractament dels malalts de sarna; i s'instal·là un ascensor (1934); es renovà la cuina i

Projecte de la nova cuina instal·lada el 1935 i fotografia d'aquesta. (ADPG).

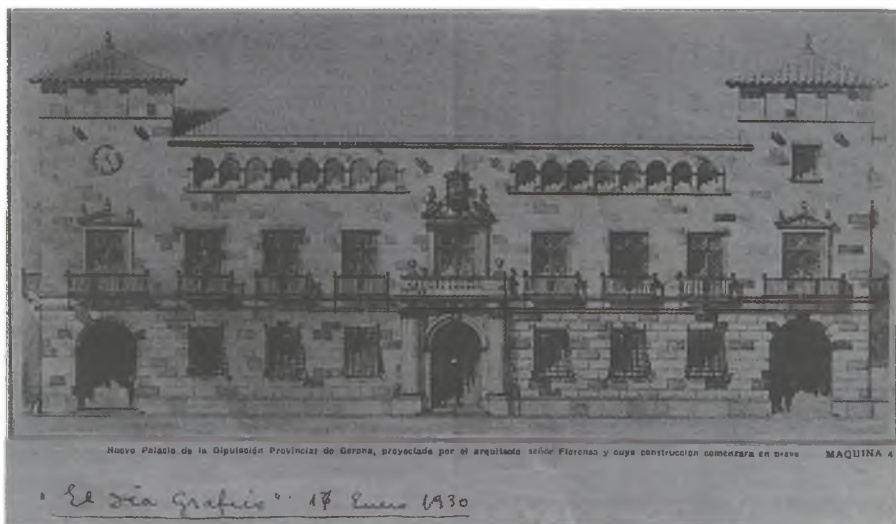
s'hi introduí un equip modern (1935); el 1936 es van enderrocar les muralles que tocaven a l'hospital per la part de ponent, i es formà el tram corresponent de l'actual Gran Via de Jaume I; entre 1937 i 1938 es va construir l'edifici de la bugaderia, amb les corresponents galeries, planxador i altres dependències, es va habilitar un cosidor i es va fer un dipòsit de cadàvers i una sala d'autòpsies.

L'any 1940, reestablertes les diputacions i retornat l'hospital a la dependència de la de Girona, hom féu un informe en què es detallava la capacitat del centre: a la planta baixa, 41 llits (oftalmologia, dermatologia i infeccions); al primer pis, 189 llits (medicina, cirurgia, oto-rinolaringologia, cancerosos, 7 cambres per als operats, infància i 21 llits reservats als militars); al segon pis, 124 llits (tisiologia, urologia, cirurgia, maternitat) i, finalment, al tercer pis, 33 llits reservats íntegrament per als tísics. En total, 408 llits, una capacitat d'acolliment superior a l'actual, fet que assentava la institució en una situació excepcional.

Durant els anys quaranta s'hi van fer diverses ampliacions i s'anà retornant a la normalitat. Entre moltes altres obres, les sales del primer pis, que havien ocupat els militars, es van readaptar (1942); es va enjardinar el pati d'infecciosos i es van fer millores a les sales d'infància (1943); es van arranjar les sales d'oftalmologia (1945); es van reformar les dues sales de medicina general; es van iniciar els treballs de restauració de l'església, que havia estat molt malmesa el 1936 (1947); i es va traslladar el dipòsit de cadàvers al pavelló de desinfecció (1950).

Els darrers anys de la dècada dels cinquanta van suposar un canvi radical en la major part dels centres sanitaris i de serveis socials de la Diputació de Girona, amb la construcció de la moderna Llar Infantil i del nou Geriàtric del Puig d'en Roca. També es va iniciar el projecte de construcció d'un nou hospital en el mateix paratge dels afores de la ciutat, l'any 1952. Quan l'edifici començava a prendre forma, es va considerar prioritària la construcció del geriàtric i hom va decidir canviar-ne la destinació i assignar-li aquesta darrera funció, deixant el projecte de trobar un lloc més adient per a l'hospital per a més endavant.

Aquesta no era la primera vegada que no prosperava un projecte relacionat amb el canvi de funció del complex de l'Hospital de Santa Caterina. L'any 1929 ja s'havia fet un projecte de reforma de l'hospital per convertir-lo en seu de la Diputació, la façana del qual podeu veure a la il·lustració.

Projecte de reforma de l'hospital (El Dia Gráfico, 17 de gener de 1930).

Tot i que el diari *El Dia Gráfico* del 17 de gener de 1930 afirmava que la *construcción comenzará en breve*, sabem prou bé que no va ser així. L'hospital va continuar desenvolupant la seva funció sanitària, seguint la trajectòria que hem anat ressenyant més amunt, fins arribar a una progressiva especialització en els anys 1970 i 1980, acompanyada de la renovació total dels mitjans tècnics disponibles.

Avui, l'Hospital de Santa Caterina disposa de 161 llits repartits en 5 àrees (mèdica, quirúrgica, pediatria, ginecologia-obstetrícia i oncologia) i la seva gestió depèn de l'Institut d'Assistència Sanitària, creat en el ple de la Diputació de 20 de novembre de 1984.

Narcís CASTELLS
Narcís PUIGDEVALL

La farmàcia antiga de l'Hospital de Santa Caterina

Descripció

El local que conserva la farmàcia és situat a la planta baixa de l'edifici de l'Hospital, i a la façana del fons del pati central, al costat esquerre.

Una porta amb batents de fusta noble dóna accés a la botiga. Hi entra llum per una finestra enreixada. Aquesta cambra de planta rectangular té unes mides aproximades de 6,1 m de llargària per 4,50 m d'amplària. Cobreix el sostre una volta apuntada o d'aresta que arrenca a 3,35 m del nivell del paviment, amb altura màxima de 4,50 m.

El terra està cobert per un mosaic dels anys vint, obra del senyor Busquets. Als murs laterals i al del fons, hi ha armaris que s'acoblen a les parets, menys al mur de l'entrada, que resta nu. Aquests armaris estan formats per un cos inferior d'una altura aproximada d'un metre, amb portes de fusta pintada i decorada amb una barana. Els colors, recuperats, són tons verds, vermells, blaus i daurats. Hi ha, també, un cos su-

A l'esquerra de la gran escalinata d'accés al primer pis, hi ha la porta d'entrada a la farmàcia antiga de l'Hospital de Santa Caterina.

perior amb set prestatges, on es troben col·locats els pots que donen el to i la decoració clàssica de les farmàcies antigues. Aquests prestatges deixen un espai en el mur fins al sostre d'uns 0,35 m, ocupat per unes pintures murals de tipus popular.

El mur del fons, com si presidís l'estança, té un moble-armari ben compost a la part central, de 2 × 1 m, conegut com el *cordialer*. Té uns prestatges on hi ha 86 flascons de vidre bufat amb tap de vidre esmerilat d'uns 20 cm d'alçada i un medalló en el centre, amb el nom abreujat de la substància que conté, en lletra gòtica i en llatí. La majoria d'aquests rètols estan molt esborrats, fet que en dificulta la lectura.

Dos batents de vidre permeten contemplar aquesta col·lecció de flascons, coneguts com *l'ull de l'apotecari*, que contenen les més preuades substàncies, d'ús més delicat. Encara alguns d'ells guarden restes de la substància indicada en el rètol. Sobremuntat, en el centre d'aquest armari i en la part més elevada, hi ha l'escut de Girona amb les seves armes, decorat amb garlandes de fulles, fruita i flors, esculpides en fusta daurada. A cada costat de la part inferior del moble, s'hi encasten uns suports per col·locar els morters de llautó o aram i les corresponents mans de morter, amb un cimerol de fullatge tallat en fusta daurada, que harmonitzen amb les garlandes de la part superior. A la central, a sota del *cordialer*, destaca una cornucòpia per sustentar les espàtules.

A cada costat d'aquest moble s'obren dues portes de dos batents de fusta amb decoració geomètrica romboïdal i de colors iguals als de l'estança. La porta de l'esquerra dóna pas a la rebotiga, peça important de la farmàcia on tenien lloc operacions com elaboració de fórmules, destil·lació d'alcohol, etc., que descriurem oportunament. La porta de la dreta permet l'accés a un armari. Continuant la descripció del local de la farmàcia, passarem als frescos pròxims al sostre. Aquests frescos amiden uns 0,35 m i estan emmarcats en un quadre. Representen motius adients a la moda d'aquell moment, en què les fórmules galenes s'enriquien amb les substàncies arribades d'ultramar. Els temes són: arbres tropicals, amb fruita, palmeres, camells, feres... Al mur, prop d'aquestes pintures, hi ha una data: 1833. És, sense cap dubte, l'època en què s'efectuaren aquestes pintures. El sostre està dividit en quatre segments triangulars, amb un vèrtex que coincideix al centre; en aquests segments hi veiem uns

motius alegòrics a l'alquímia, d'estil imperi, realitzats al segle XIX, damunt una pintura més antiga, de tema senzill, basada en uns flocs. En el triangle descrit, –adossat a l'entrada– i en l'oposat –adossat al mur del fons–, s'hi representa una nimfa amb llarga cabellera que vesteix una túnica transparent i cenyida i abasta fruita d'un arbre medicinal; als seus peus, dues donzelles amb una mena de cérvol. La nimfa del triangle adossat al mur de la dreta manipula uns matrassos i està asseguda. La del mur oposat destilla alcohol amb un alambí.

Ara descriurem els béns mobles d'aquesta oficina de farmàcia:

El Taulell. Obrador que no correspon ni a l'època ni al tipus de farmàcia i fou canviat en un moment en què tingué lloc alguna restauració. És de fusta de color marró i com a única decoració té una barana de fusta treballada de 10 cm d'alçada, que acaba el taulell. El que li corresponia a l'època era del tipus de vidriera que separava l'apotecari dels clients, amb una finestreta amb porta de vidre que posava l'apotecari en contacte amb les persones que portaven les fórmules magistrals prescrites pels galens

El taulell de l'apotecaria.

de l'Hospital i que preparava l'apotecari amb els morters i les substàncies del *cordialer*, macerant-les i, si eren pomades, elaborant-les amb les espàtules al seu abast.

Un morter. Al costat de l'entrada de la farmàcia, a l'espai que queda entre aquesta i la finestra, hi ha un morter de ferro colat de 100 kg, amb la seva mà corresponent, decorat amb relleus i amb dues nanses en forma de cap d'animal. Al voltant, una inscripció que diu: "SO DE L'HOSPITAL DE SANTA CATERINA VERGE I MÀRTIR 1847". No dubtem que fa referència a una de les restauracions o modificacions fetes a la farmàcia al llarg de la seva vida.

Una caixa de núvia i quatre cadires. Una caixa de núvia traslladada a un altre lloc i quatre cadires d'estil imperi són la resta del mobiliari de què disposava aquesta estança.

Balança. Sobre el taulell hi ha una balança de les denominades de precisió, dins una vitrina que l'aïlla.

Dos-cents trenta llibres. Versen sobre matèries afins a la farmàcia, com botànica, farmacologia, minerologia i química. Han estat descrits en part per Marta Jou en una tesina dedicada a la investigació del fons bibliogràfic. S'ha basat en la catalogació de 111 obres, a més dels quaderns i diaris dels apotecaris. Una bona part d'aquests volums són manuscrits; 10 són catàlegs i 57 són impresos als segles XVIII-XIX; els impresos al segle XIX demostren l'increment de la ciència mèdica en aquest moment; 36 foren editats al segle XX; 44 obres són escrites en castellà, algunes en castellà antic, altres en llatí (22) i en francès 22; 38 són obres traduïdes d'altres llengües (francès i alemany).

Col·lecció d'instrumental mèdico-quirúrgic. Consta de 65 peces corresponents als segles XVII-XVIII. Actualment es troba en una vitrina sota la finestra, que si bé no correspon a la farmàcia, és el lloc més indicat per la seva seguretat.

El Cordialer. Com s'ha descrit, el componen 86 flascons de vidre bufat de 12 cm d'alçada, amb rètol de paper, escrit amb lletra gòtica; una col·lecció de 50 pots cilíndrics de fusta de 20 cm d'alçada, amb un rètol sobre un medalló també fet amb lletra gòtica, pintats de color marró, cosa que no vol dir que, rascada aquesta primera mà de pintura, no sorgis-

El cordialer, on l'apotecari guardava les substàncies més preuades.

sin els colors de la sala, vius i variats; i una altra col·lecció de 31 caixes de fusta de dimensions 28 × 28 × 15 cm, pintades totes amb el mateix color marró ja esmentat.

Pots de ceràmica. La col·lecció de pots de farmàcia de ceràmica blanca vitrificada ocupa un lloc primordial en aquest patrimoni. Conté 362 peces, quantitat que situa la farmàcia entre les primeres col·leccions del nostre país i també de fora la nostra frontera.

Història de la ceràmica farmacèutica

Podem dir amb coneixement que al segle I, Dioscorides, metge i natu-rista grec, va ser el primer a establir les regles per a la millor conservació de les drogues i medicaments.

Els àrabs introduïren a Europa l'esmalt en els recipients de ceràmica, especialment els ceramistes de Còrdova.

El prototipus de pot més antic és l'*albarello* d'Itàlia. Aquests atuells es varen començar a fer a l'Orient Mitjà, amb les formes que tenia la ceràmica comuna, com recipients per contenir substàncies sòlides i viscoses, en forma cilíndrica allargada, per la seva millor manipulació.

Origen de la ceràmica de la farmàcia antiga de l'hospital

No és fàcil de donar una resposta certa quant a l'origen dels pots de ceràmica d'aquesta oficina.

Les opinions de personalitats destacades en aquest camp no es posen d'acord. Encara que la decoració sigui molt igual en la majoria, és difícil determinar en quina data foren adquirits i la seva real procedència.

El Dr. Novellas creu que són del segle XVIII i fabricats a Manises, criteri difícil de compartir, per la distància existent entre Manises i Girona. El professor Gómez Caamaño, pensa que els pots que tenen el rètol en diagonal són del segle XVIII, i possiblement d'abans, i els altres, és a dir, la majoria, que tenen el rètol en forma de medalló, són de finals del segle XVIII.

El marquès de Lozoya i el Dr. Batlle i Prats creien que podien ser del segle XVI els que tenen la inscripció en diagonal, i la resta, de finals del segle XVII o primers del XVIII, opinió compartida pel professor Isamat. Per tant, la majoria d'autors es decanta per aquesta última afirmació.

El Dr. Josep M. Pla i Dalmau diu que els pots amb el rètol en diagonal són de la data de la inauguració d'aquesta oficina i els altres són posteriors i adquirits d'una manera paulatina, segons les necessitats de la farmàcia.

Els professors Isamat, Caamaño, Batlle i el marquès de Lozoya, creuen que foren fabricats a Catalunya. El Dr. Pla i Dalmau pensa que procedien de la Bisbal per la textura de la ceràmica i els tons blau i vitrificat, propis dels forns d'aquesta comarca. Tampoc no es pot descartar que procedissin de Barcelona, ja que la quantitat així ho fa suposar, perquè deuria ser un forn de cuita important.

En les obres que transformaren les àmplies i llargues naus de l'Hospital en habitacions petites i confortables, foren enderrocades les grans voltes de les sales. Hi aparegueren molts fragments de ceràmica de baixa qualitat i trossos de pots com els que s'han esmentat, que omplien l'espai buit entre la volta i el terra del pis. Hi anaven bé perquè pesen poc. Això ens obliga a creure en l'existència d'un forn important a Girona, on fou adquirit aquest material de construcció i per tant també podria ser la fàbrica d'on procedien els pots de ceràmica. Sabem, doncs, que hi havia un forn a Girona i no podem creure que s'adquirissin en altres llocs més llunyans. Amb els trossos de ceràmica que s'han trobat, s'intentarà de determinar-ne la procedència.

Tipologia dels pots de la farmàcia

Podem classificar en dos grups els pots de ceràmica de la farmàcia antiga:

El primer abasta 325 pots en forma de canya o *albarello*, que és el prototipus de pot més antic; es començà a fer a l'Orient Mitjà, amb les formes de la ceràmica comuna, com un atuell per contenir substàncies sòlides i viscoses, amb una configuració cilíndrica allargada, per poder

Un albarello, característic per la seva forma allargada.

agafar-lo més bé; es caracteritza per una forma allargada que s'estreny a la meitat de la peça, i així es podia manipular millor.

El segon grup conté 37 gerres o orses. Tenen una forma ovalada al mig del recipient.

Concretament hi ha un pot que destaca de la resta, per la forma estranya. Fa una mena de "S", s'estreny del mig i configura un petit gerro amb dues panxes. Té una alçada de 14 cm i el rètol, com un medalló central trevolat, porta la inscripció *sacchia alb*. Aquest pot és decorat amb tons blaus i amb formes geomètriques que el diferencien dels altres. Es tracta d'una peça de gran valor i raresa.

Decoració de la ceràmica

Tots els pots tenen la mateixa decoració, sobre ceràmica vitrificada blanca: la típica fulla de julivert en tons blaus; a la boca, una franja de color blau; al coll, una decoració de granets molt clàssica, en forma d'arracada, que es combina amb uns grups de tres granets al voltant de tot el coll de la peça. El cos està limitat al començament i al final per unes franges o cintes, de diferent amplada i de tons blaus, que emmarquen l'esmentada decoració de fulla de julivert, molt usada a la Catalunya Nord. El rètol, a la majoria és al centre i té forma de medalló trevolat. Disset peces amb el rètol en diagonal, tenen la decoració de la fulla de julivert alternada amb flors de margarida.

Gairebé tots els pots, exactament 345, tenen la inscripció en forma de medalló trevolat, amb lletra gòtica, en llatí, i amb els termes abreujats. Disset pots tenen el rètol, abreujat, en diagonal amb lletra gòtica i en

Un aspecte de la magnífica col·lecció de pots de ceràmica de la farmàcia de l'Hospital de Santa Caterina.

llati. Aquests últims, considerats molts anteriors, possiblement procedeixen del primer Hospital General.

Per últim, hi ha una sola peça, de 14 cm, decorada amb un tema paisatgístic –unes cases en un bosc– amb la inscripció en diagonal.

Tots aquests pots tenen la boca ampla perquè havien de contenir substàncies sòlides i viscoses, com unguents, opiates i medicaments, que a causa de la consistència poc alterable podien ser conservats en aquest tipus de recipients.

Pascual Gimeno en fa una classificació en grups, d'acord amb l'alçada dels pots, que correspondria a les substàncies que contenien: els més petits, de 12 a 14 cm d'alçada, extrets i substàncies actives; els de 15 cm, les mateixes substàncies que els més petits; els de 25 cm d'alçada, unguents, llavors i bàlsams; i els de 32 cm, substàncies sòlides com electuaris, confeccions, opiates i altres, totes elles alterables.

És curiós el fet que solament un dels pots de 32 cm i una gerra tinguin el rètol en diagonal.

Contingut de les matèries emprades en les fórmules

Per les inscripcions del rètol es pot saber quines matèries s'empraven en la confecció de les fórmules magistrals. No en podem fer tota la llista, però sí destacar-ne algunes, com per exemple, llavors, arrels, resines, gomes, trossos d'escorça d'arbre, flors, espigues, fulles, sals, extrets, mel, pedra, sucres... Curiosament, en algun pot encara hi ha restes d'aquestes matèries.

Els morters

Són els estris més antics que s'empraven per preparar les fórmules magistrals. Resolien el problema de moldre, macerar, o triturar els vegetals.

El morter era, sens dubte, l'instrument més útil del farmacèutic. En els gravats antics es representa sempre l'apotecari junt a un morter, com a símbol de la professió, ja que mai no ha mancat a cap farmàcia, i figura en molts escuts heràldics de les farmàcies.

Entre les peces que formen el patrimoni d'aquesta farmàcia, hi ha cinc morters de bronze, amb les corresponents mans, decorats amb relleus barrocs. Fan 12 cm d'alçada. El morter més destacable és el de 100 kg de pes i 50 cm d'alçada, obrat amb ferro, amb decoració de balustrada, nanses en forma de cap d'animal i amb la inscripció, esmentada abans, "SO DE L'HOSPITAL DE SANTA CATERINA VERGE I MÀRTIR. 1847", data repetimho, que correspon a una restauració.

La finalitat d'aquests morters era la de reduir a pols les drogues més dures i més resistents, per això aquest tipus de morters solen portar unes costelles en el cos que els reforcen convenientment. També hi ha altres peces de morters de ceràmica, molt posteriors i que tenien com a funció preparar emulsions i pomades i no tenen cap particularitat.

Altres elements

A més, hi ha una col·lecció d'un centenar de pots, si fa no fa, de diverses mides, de ceràmica blanca vitrificada sense decoració, de boca, cos i base de la mateixa amplada, de tipus industrial i destinats a contenir pomades.

La col·lecció de material mèdico-quirúrgic dels segles XVII-XVIII, dins

El gran morter de 1847.

La col·lecció d'instrumental quirúrgic que es custodia a la farmàcia.

una vitrina, ja esmentada, es compon de bisturís de làmina ampla i estreta, els uns i curta i amb mànec llarg, d'altres, destinats a operacions; pinces per a sutures, corbades i rectes; tisores; martells petits i grossos; serres per amputacions, un trepant; etc...

La rebotiga

És l'estança que tenen totes les farmàcies, on hi ha el laboratori i el magatzem, amb estris i materials del seu ofici. La d'aquesta farmàcia és situada en un local darrera l'oficina. És de planta rectangular i d'iguals proporcions. Els murs laterals tenen adossats uns armaris de dos cossos; el cos de sota, amb portes de fusta, fa més o menys un metre d'alçada; la resta fins al sostre té prestatges on hi ha una gran quantitat de flascons de vidre bufat, amb tap de vidre esmerilat, amb un medalló central de paper, amb una inscripció amb lletra gòtica i la majoria cap al litre de capacitat. Aquests prestatges són protegits per unes portes de vidre, i la fusta del conjunt és del mateix color marró que cobria la decoració de la farmàcia, fet que pot significar que també sorgeixin sorpreses quan es restauri la rebotiga. Els flascons es poden datar de principis d'aquest segle vint.

Al centre hi havia una gran taula-obrador, molt especial. Al damunt hi havia sis balances de precisió i dues de normals, amb la part de sota preparada per contenir flascons. Sembla que de moment ha estat traslladada a una altra estança en espera de les obres que s'han de portar a terme en aquesta part de l'hospital. També hi trobem material de laboratori –matrassos, alambins, retortes, vasos i ampolles especials, embuts...–, desat en un armari precintat que espera les obres de condicionament que donarien importància definitiva a aquest conjunt i permetrien de mostrar al

públic com es preparaven les pocions, les píndoles, les fórmules magistrals i com es destil·lava l'alcohol en aquell temps. El visitant es traslladaria a un temps ben llunyà i valoraria el patrimoni de la nostra ciutat.

Els apotecaris

No podem deixar de parlar dels apotecaris que han passat per aquesta oficina i que han fet possible que el seu patrimoni arribi fins avui. Per tant, amb les inevitables omissions, intentarem de recordar els més recents.

El 1856 l'apotecari titular era Antoni Brunet, més tard degà de la Facultat de Farmàcia de Santiago de Compostela. El 1903, i solament per dos anys, ho fou Ricard Massot i Ridaura, que fou substituït per Joaquim Medrano Barbadillo. El 1934 fou titular, Joan Santaló i Sors. El 1940 guanyava les oposicions Carles Cardelús i Dalfó, bon amic recordat, que portà a terme una gran tasca i que féu publicacions sobre aquesta farmàcia, a la *Revista de Girona*. El succeí Joan Carrera i Savall, que col·laborà, donant totes les facilitats, a la restauració del recinte. No podem deixar d'esmentar les religioses, que han secundat la tasca dels farmacèutics, com la germana Assumpció Ferré, que s'hi va dedicar durant 50 anys, i la germana Mercedes Rocaselva, que va estimar i conservar el patrimoni fins a la seva restauració. Tampoc no podem oblidar l'actual farmacèutica, Emília de Puig.

Francesc REIXACH

BIBLIOGRAFIA

[ALBERTÍ, SANTANACH, 1985] ALBERTÍ, SANTIAGO i SANTANACH, JOAN: *L'arrambador ceràmic de l'Hospital de Girona*, a *Butlletí Informatiu de Ceràmica*, núm. 27, juliol-setembre de 1985, ps. 30-32.

[BATLLE, 1935] BATLLE i PRATS, LLUÍS: *Inventari dels béns de l'Hospital de la Seu de Girona* (10 gener 1362), a *Estudis Universitaris Catalans*, vol. XIX, 1934, ps. 58-80.

[BATLLE, 1979] BATLLE i PRATS, LLUÍS: *Metge apotecari i capellà al servei de l'antic Hospital de Santa Caterina*, a *Revista de Girona*, núm. 89, 4t trimestre de 1979, ps. 239-242.

[BONASSIE, 1981] BONASSIE, PIERRE: *Catalunya mil anys enrera*, vol. II, Barcelona, edicions 62, 1981.

[CALZADA, 1979] CALZADA i OLIVERAS, JOSEP: *Art i arquitectura en l'història hospitalari de Girona*, a *Revista de Girona*, núm. 89, 4t trimestre de 1979, ps. 249-259.

[CLARA, 1982] CLARA, JOSEP: *La pesta del 1650. La desigualtat davant la mort i aspectes religiosos*, a *Estudi General*, núm. 2, 1982, ps. 165-188.

[GUILLERÉ, 1984] GUILLERÉ, CHRISTIAN: *Diner, poder i societat a la Girona del segle XIV*, Girona, Ajuntament de Girona, 1984.

[MARQUÈS, 1979] MARQUÈS i CASANOVAS, JAUME: *Síntesi històrica de l'Hospital de Girona*, a *Revista de Girona*, núm. 89, 4t trimestre de 1979, ps. 233-238.

[MARQUÈS, 1979 II] MARQUÈS i CASANOVAS, JAUME: *Girona Vella*, vol. II, Girona, Ajuntament de Girona, 1979.

[RIBAS, 1979] RIBAS i SERRA, PERE: *Seguint els passos d'una administració*, a *Revista de Girona*, núm. 89, 4t trimestre de 1979, ps. 243-247.

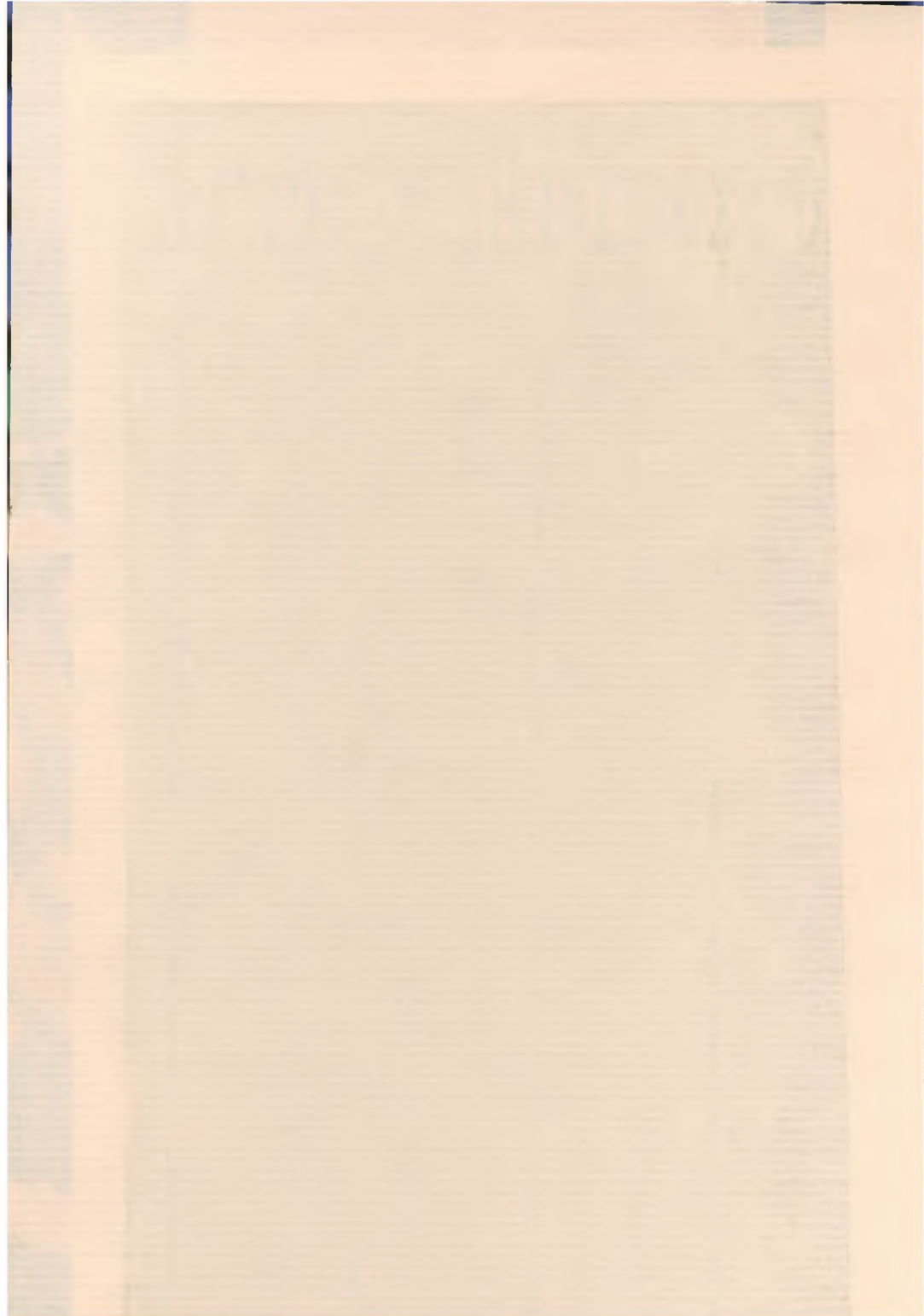
[ROIG, 1678] ROIG i JALPÍ, FRA GASPÀR: *Resumen Historial de las Grandezas y Antigüedades de la Ciudad de Gerona*, Barcelona, Jacinto Andreu, 1678.

[VILADIU, 1979] VILADIU i QUEMADA, PAU: *L'Hospital de Santa Caterina i la seva renovació*, a *Revista de Girona*, núm. 89, 4t trimestre de 1979, ps. 261-264.

Aquest llibre
s'ha acabat d'imprimir
als obradors de Dalmau Carles, Pla, S.A.
tot just finides
les festes
de santa Caterina.
Advocada i patrona
de l'Hospital,
dels dons i de les guaricions,
serveu-nos sempre sans
i lleveu-nos la malaltia.

La primera referència documentada d'un hospital a Girona data de l'any 1093. Des d'aquest moment fins avui dia, hi ha hagut quatre centres hospitalaris: l'Hospital dels Capellans, l'Hospital de Pedret, l'Hospital Nou o primer Hospital de Santa Caterina, i l'actual Hospital de Santa Caterina. En diferents circumstàncies i moments històrics, tots s'han integrat o han transferit els serveis en aquest últim, de manera que es pot dir que l'Hospital de Santa Caterina simbolitza el compendi i la síntesi de la història hospitalària de bona part de les comarques gironines. Aquest llibre és una primera aproximació a aquesta història.

